

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• ΨΥΧΟΝΟΗΤΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΚΑΙ ΚΑΡΔΙΑ (Μιχ. Θ. Μηλίγκου)	201
• Ο ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ (Βασ. Κ. Σταθάκη)	205
• Ο ΦΥΣΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΩΣ ΩΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΚΑΠΟΙΟΥ ΑΛΛΟΥ (Καθηγ. Ν. Α. Κατσάνου)	211
• ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ (Καθηγ. Εύστ. Α. Μπουροδήμου)	217
• ΘΕΟΔΩΡΟΣ Β΄ ΛΑΣΚΑΡΙΣ (Α.Α.Κ.)	223
• ΠΑΙΔΕΙΑ (Πανορμίτη)	226
• ΣΧΟΛΙΑ (Τομέως Τύπου της Χ.Ε.Ε.).....	228
• ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ	231

ΕΤΟΣ 58ον ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1995 ΑΡΙΘ. 563

ΔΡΧ. 150

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Ἐπανεξεδόθη σὲ τέταρτη ἔκδοση

ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ

Γιὰ ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω

Ἵπὸ

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗ

ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ

**Ἐπιμελημένη ἔκδοσις
μὲ 15 εἰκόνες ἔκτὸς κειμένου**

Κεντρικὴ διάθεσις τόμων καὶ παραγγελίαι:

Γραφεῖα περιοδικοῦ «Ἀκτῖνες»

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθῆναι – Τηλ. 32 35 931

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 58ον

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1995

Άριθ. 563

ΨΥΧΟΝΟΗΤΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΚΑΙ ΚΑΡΔΙΑ

Άφιέρωμα στη μνήμη (13 Ιουλίου 1994) του Άρχιμανδρίτου Άναργύρου Σταματοπούλου, Προϊσταμένου τής Άδελφότητας Θεολόγων ή «Ζωή».

Ένδειξη σεβασμού και τιμής, χρέους και εύγνωμοσύνης προς τόν καλόκαρδο Πνευματικό Πατέρα, κοντά στον όποιο «οί επιστήμονες, οί εκπαιδευτικοί, οί φοιτηταί και οί μαθηταί, οί γονεΐς, οί πάσχοντες άδελφοί του Χριστού, έβρισκαν πλούσια άγάπη».

«Μετά τής ζωής του σώματος συνδέεται άδιασπástως και ή ψυχή. Η ψυχή δίδει εις τό σώμα τήν ζωήν και επιδρά άδιαλείπτως επί ταύτης, μέχρι και τών έσχάτων αυτής έκδηλώσεων».

Μαρίνος Γερουλάνος

Στά μέσα του 20ου αιώνας οί θετικές επιστήμες, ειδικότερα ή Βιοϊατρική, παρέδωσαν τήν ανακάλυψη τής «ψυχής» του ανθρώπου, ύστερα από τις βασικές έρευνες τών περιφώνων ψυχιάτρων S. Freud, C. G. Jung και A. Adler.

Στις μέρες μας, πλέον, ή Ιατρική -σέ θεωρία και πράξη- ύπηρετεί τόν άνθρωπο κάτω από τήν παραδοχή του ψυχικού του κόσμου και τής πνευματικής του ύποστάσεως. Πολύ λίγοι είναι εκείνοι οί βιολόγοι και οί γιατροί, οί όποιοι έξακολουθοϋν νά άγνοοϋν τήν ψυχή και τό πνεϋμα, έμμένοντες στην ύλιστική έρμηνεία τών φαινομένων τής ανθρώπινης ζωής. Για τήν πλειά-

δα τών άρμοδιών επιστημόνων ή ψυχοσωματική ένότητα του ανθρώπου, τό «άνθρώπινον όλον» κατά Άπποκράτην, είναι έκτός πάσης άμφισβητήσεως, καθ' όσον, μάλιστα, ή άλληλεπίδραση σώματος και ψυχής τεκμηριώνεται, επιστημονικά, ολοένα και περισσότερο. Δέν ζοϋμε, πλέον, στην εποχή τής μηχανιστικής ψυχολογίας, αλλά στην εποχή τής άνθρωπολογικής ψυχολογίας και τής άνθρωπογνωστικής.

Στήν σύντομη άνασκόπηση, που άκολουθεί, θα σταθοϋμε, ειδικά, γύρω από τή συζήτηση, ή όποία γίνεται πάνω στη σχέση καρδιάς και ψυχής. Μιά συζήτηση, όπου γίνεται λόγος για τήν πραγμάτωση «έπι-

χωματώσεως τοῦ κενοῦ μεταξὺ ψυχιατρικῆς καὶ καρδιολογίας» καὶ γιὰ τὸ ὅτι «ἴσως ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου διὰ τὴν θέσπισιν τῆς καρδιοψυχιατρικῆς» (Ε. Βορίδης).

Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει τμήμα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, πὺν νὰ μὴν εἶναι «ἐκφραστής», λειτουργικὰ καὶ μορφολογικά, τῆς ψυχῆς, ὅμως ἡ καρδιά ἔχει τὸ μεγαλύτερο μερίδιο αὐτῆς τῆς ψυχικῆς ἐκφράσεως, καὶ ἀνέκαθεν θεωρήθηκε ἡ «ἔδρα» τῆς ψυχῆς. Ἄπὸ τὰ ἀρχαιότατα χρόνια ὑπῆρχε ἡ ἄποψη, ὅτι ἡ σάρκινη καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ, τρόπον τινά, τὴ «φυσικὴ βάση» τοῦ ψυχοπνευματικοῦ του κόσμου.

Ἄπὸ τὸν πῖο μεγάλο φιλόσοφο ὡς τοὺς πῖο ἀπλοὺς ἀνθρώπους, ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ταυτίστηκε μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα. Ὁ Ἀριστοτέλης τοποθετοῦσε τὸ νοῦ μέσα στὴν καρδιά. Ἄπὸ ἄλλους φιλοσόφους ἡ καρδιά θεωρήθηκε «ἕνα ἀνδρείκελον κινούμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ χειριζομένου μυριάδες νημάτων νοός». Ὁ Πυθαγόρας, πὺν ἦταν καὶ γιατρός, στὴν καρδιά τοποθετοῦσε τὸν «θυμόν», δηλ. τὸ συναίσθημα. Οἱ ποιηταὶ οἰκειοποιοῦνται ἐκφράσεις τοῦ λαοῦ προκειμένου νὰ ἀποδώσουν τὴ ζωντάνια τῆς ψυχῆς μὲ ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς καρδιάς. Σύγχρονη μικρὴ «φιλόσοφος» ἢ Σεμίνα Μπογδανίνη, μαθητριά τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ, ἀναρωτιέται, ποιητικά, καὶ ἀπαντάει: «Τί εἶναι ἡ καρδιά / ψάξε νὰ βρεῖς / κοίτα βαθιά / εἶναι τὸ μονοπάτι τῆς ψυχῆς».

Στὴν Ἁγία Γραφή ἀναφέρεται ὅτι «ἀπὸ τὴν καρδιά κατευθύνονται οἱ πράξεις μας» (Παροιμία δ' 23), καὶ στὴν Πατερικὴ σκέψη κυριαρχεῖ ἡ ἄποψη, ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου βρῖσκεται στὴν καρδιά, ἢ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ τὸν ἐγκέφαλο, ὡς ὄργανό του, γιὰ νὰ ἐκδηλώνεται.

Παντοῦ καὶ πάντοτε, ἡ σοφία τῶν λαῶν θεώρησε τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, ὅχι μόνον ὡς κέντρο τοῦ συναισθηματικοῦ του κόσμου, ἀλλὰ ὡς κέντρο ὁλόκληρης

τῆς ὑπάρξεώς του, δηλαδή τῆς ψυχῆς του (συναίσθημα, βούληση, λογικὴ). Κατὰ τὴν ἄποψη αὐτή, ἡ ψυχὴ δὲν νοεῖται, ἀσφαλῶς, ὡς κάποιον «βιολογικὸ ὑλικό» συνδεδεμένο μὲ τὸ «μυοκάρδιο» ἢ τὸ «ἐρεθισματοαγωγὸ σύστημα», ἀλλὰ ἐρμηνεύεται ὡς μιὰ «βιολογικὴ λειτουργία», πὺν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν καρδιά καὶ τὰ προβλήματα τῆς. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ διδασκαλία, μὲ τὸν ὄρο «ψυχὴ» δὲν πρέπει νὰ ἀγνοοῦμε τὸ ὄντολογικὸ τῆς περιεχόμενο.

Καίτοι ἡ σχέση ψυχῆς καὶ καρδιάς εἶναι κάτι πὺν, ἀνέκαθεν, ἀπασχολοῦσε βιολόγους, ἰατροὺς, ψυχολόγους, φιλοσόφους καὶ θεολόγους, ἐντούτοις μόνον στὰ τελευταῖα χρόνια ἡ σχέση καρδιάς καὶ ψυχικῆς σφαίρας ἔχει μελετηθεῖ ἀντικειμενικά. Στὸ Ἐτήσιο Συνέδριο τῆς Ἀμερικανικῆς Καρδιολογικῆς Ἐταιρείας (1992) ἀνακοινώθηκαν ἐργασίες, οἱ ὁποῖες δείχνουν ὅτι «ἡ μελαγχολία, τὸ ψυχικὸ stress καὶ ἡ ὀργὴ δρῶν δυσμενῶς στὴ λειτουργία τῆς καρδιάς» (Δ. Καραλῆς). Δὲν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία, ἐπιστημονικὴ, γιὰ τὸ ὅτι στὸ «ἐνιαῖον τοῦ ζῶντος ὄργανισμοῦ» (ψυχοσωματικὸ σύνολο τοῦ ἀνθρώπου) οἱ ψυχικὲς διεργασίες ἀποτελοῦν λειτουργία συνδεδεμένη, ἀδιάσπαστα, μὲ τῆς λειτουργίες τῶν ἰστῶν καὶ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος.

Ἡ Ἱατρικὴ, ὡς ἐπιστήμη, ὀφείλει νὰ μελετᾶ καὶ νὰ ἐρμηνεύει τὴν σχέση τῶν ψυχονητικῶν λειτουργιῶν μὲ τὴν ἀνατομία καὶ τὴ φυσιολογία τῶν διαφόρων ὀργάνων τοῦ σώματος. Σήμερα, στὸ χῶρο τῆς Καρδιολογίας, ἡ ἔρευνα ἀποδεικνύει, ὅτι «ἡ καρδιά εἶναι ὄργανο παραγωγῆς πολυπεπτιδίων μὲ ὁρμονικὲς ιδιότητες καὶ ιδιότητες νευροδιαβιβαστῶν, πὺν συνδέουν σὲ ἕνα σύνολο καρδιά, ἐγκέφαλο, νεφροὺς καὶ ἄγγεια». Βεβαιώνεται, δηλαδή, ὅτι ἡ καρδιά ἀσκεῖ ἐπιρροὴ ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὅτι «δὲν εἶναι συνεχῶς ὑποδεὴς αὐτοῦ». Κλινικὲς ἐπίσης ἔρευνες ἀποκαλύπτουν, ὅτι ἡ ψυχικὴ σφαῖρα τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδρᾷ

στην καρδιά και ότι η κατάσταση της καρδιάς επηρεάζει τον ψυχισμό του. «Τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές» θὰ βεβαιώσουμε μὲ κάποια συγκεκριμένα παραδείγματα.

1. Εἶναι γνωστὸ στὴν ἰατρική, ὅτι ποικίλα συναισθήματα καὶ ὠρισμένες μορφές συμπεριφορᾶς ζωῆς, ἔχουν ἐπίδραση σὲ ὅλες τὶς λειτουργίες τοῦ ὀργανισμοῦ, τόσο τοῦ ὑγιοῦς, ὅσο καὶ τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι πολὺ σαφές στὴν καρδιά. Ὅλοι μας αἰσθανόμαστε, κάποτε, μιὰ ψυχική μας κατάσταση νὰ ἐκφράζεται «σωματοποιημένη», ἰδιαίτερα μὲ καρδιακές ἐκδηλώσεις.

Ἡ θλίψη π.χ. μπορεῖ νὰ προκαλέσει ἓνα ὀδυνηρὸ αἶσθημα πίεσεως στὸ θωρακικὸ τοίχωμα, σὰν τὴ στηθάγχη, καὶ ὁ κόσμος τὸ ὀνομάζει «ψυχοπλάκωμα». Ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγωνία δημιουργοῦν, συχνά, ἐκτακτές συστολές τῆς καρδιάς, τὶς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος παρομοιάζει μὲ «φτεροῦγισμα» μέσα στὸ θώρακα. Ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγωνία, πού φθάνουν σὲ πανικό, ὅπως συμβαίνει κατὰ τὴ διάρκεια σεισμῶν καὶ πολεμικῶν συρράξεων, μποροῦν νὰ προκαλέσουν ἀρρυθμιολογικὰ προβλήματα, ἔμφραγμα μυοκαρδίου, αἰφνίδιο θάνατο.

Πράγματι, ψυχικὲς ἐκδηλώσεις, ὅπως ἡ θλίψη, ἡ ἀπογοήτευση, ἡ ἀπελπισία, τὸ ἄγχος, ὁ φόβος, ἡ ἀγωνία, ἡ ὀργή, ὁ θυμὸς, τὸ ἐρωτικὸ πάθος, εἶναι «στρεσικές» καταστάσεις, πού πλημμυρίζουν τὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος μὲ κατεχολαμίνες (νοραδρεναλίνη), τὶς οὐσίες, δηλαδή, οἱ ὁποῖες μὲ διάφορους μηχανισμούς, ὀδηγοῦν σὲ λειτουργικὴ καὶ ὀργανικὴ βλάβη τῆς καρδιάς καὶ τῶν ἀγγείων.

Οἱ καρδιολόγοι γνωρίζουν καλά, ἀπὸ τὴν καθημερινὴν κλινικὴ τους πράξη, τὸ πόσο ἄσχημα ἐπιδρά, πάνω στὴν καρδιά, τὸ ψυχικὸ stress, ὄχι μόνον ὅταν ὑφίσταται μακροχρονίως, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμφανιστεῖ, ξαφνικά, δρώντας σὲ ἐλάχιστο χρόνο.

Ἐχει παρατηρηθεῖ, ὅτι ἡ μακροχρόνια «κατάσταση ἀπελπισίας» αὐξάνει τὰ

θανατηφόρα ἐπεισόδια καρδιακῆς αἰτιολογίας. Ἐπίσης ἀναφέρεται, ὅτι ἔνταση, ξαφνικὴ στενοχώρια, οἰκογενειακῆς φύσεως ἰδιαίτερα, μπορεῖ νὰ προκαλέσει αἰφνίδιο θάνατο. «Εἰκάζεται, ὅτι 20.000 αἰφνίδιοι θάνατοι στὸν τόπο μας ἐτησίως, θὰ πρέπει νὰ προκαλοῦνται ἀπὸ ψυχολογικὸ stress» (Ε. Βορίδης). Καὶ δὲν εἶναι μόνον τὰ ξαφνικά, δυσάρεστα ψυχικὰ ἐρεθίσματα, πού ὀδηγοῦν στὸν αἰφνίδιο θάνατο, ἀλλὰ καὶ τὰ πολὺ εὐχάριστα, ξαφνικά...! Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις πρόκειται, βεβαίως, γιὰ «ῥσεις τῆς ψυχῆς», οἱ ὁποῖες ἀπορρυθμίζουν, ἀπότομα, τὴν ἠλεκτρικὴ ἰσορροπία τῆς καρδιάς.

2. Ἀπὸ τὴ σύγχρονη καρδιολογία γνωρίζουμε, ὅτι ὠρισμένα ψυχικὰ καὶ κοινωνικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς ἔχουν, ἀλλὰ μὲν, εὐμενὴ ἐπίδραση στὴν ὑγεία τῆς καρδιάς καὶ ἄλλα, δυσμενῆ. Ἡ «συμπεριφορὰ τύπου Α», κατὰ Μ. Friedman καὶ R. Rosenman, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ πάθος τῆς διασύννης, τὴν ὑπερδραστηριότητα, τὴν ἐπιθετικότητα, τὴν ἀνταγωνιστικότητα, τὴν ἐχθρικότητα καὶ κυνικότητα τοῦ ἀτόμου, ἀποτελεῖ «παράγοντα κινδύνου», ὁ ὁποῖος συσχετίζεται, σημαντικά, μὲ τὴν ἐκδήλωση, πορεία καὶ ἔκβαση τῆς στεφανιαίας νόσου (ισχαιμικὴ καρδιοπάθεια).

3. Παλαιότερα δὲν ἦταν γνωστὸ, ὅτι καὶ ἡ πνευματικὴ καταπόνηση, ὅπως ἡ σωματικὴ προσπάθεια, εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδράσει βλαπτικά σὲ ἄτομα, πού πάσχουν ἀπὸ στεφανιαία νόσο. Σήμερα ἔχουμε ἐργαστηριακὲς ἀποδείξεις γιὰ τὸ ὅτι καὶ ἡ νοητικὴ προσπάθεια δημιουργεῖ ἀθόρυβες μορφές ἰσχαιμίας ἢ καὶ θάνατο, ἀκόμη, σὲ καρδιοπαθεῖς, προφανῶς λόγω αὐξήσεως παραγωγῆς κατεχολαμινῶν, ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλο, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πνευματικῆς - διανοητικῆς ὑπερεντάσεως.

4. Γιὰ τὴ σχέση καρδιάς καὶ ψυχῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι σὲ ψυχοπαθεῖς μὲ σοβαρὰ ψυχιατρικὰ νοσήματα (σχιζοφρένεια, μανιοκαταθλιπτικὲς ψυχώ-

σεις, βαρὺ ἄγχος) ἔχει παρατηρηθεῖ αὐξη-
μένος κίνδυνος θανάτου ἀπὸ καρδιαγ-
γειακὰ ἐπεισόδια. Στὴν προκειμένη, ὅμως,
περίπτωση συζητεῖται τὸ ἐνδεχόμενο νὰ
ἐνέχονται τὰ νεώτερα ψυχοφάρμακα, στὴν
αὐξημένη θνητότητα.

5. Ὅπως εἶναι βέβαιο, ὅτι ὁ ψυχικὸς
παράγων ἐπιδρᾷ στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώ-
που, εἶναι ὅμοια βέβαιον, ὅτι καὶ ἡ κατά-
σταση τῆς καρδιάς ἐπηρεάζει τὴν ψυχικὴ
σφαῖρα του. Ὁ καρδιοπαθὴς ζεῖ, διαρ-
κῶς, μὲ ἓνα αἶσθημα ἀνασφαλείας, μὲ ἓνα
συνεχὲς ἄγχος καί, προπάντων, μὲ τὸν
«ἐφιάλτη ἐπερχομένου θανάτου». Ὁ καρ-
διοπαθὴς εἶναι ὁ ἄρρωστος μὲ τὴν πιὸ
«ντελικάτη» ψυχολογία, γι' αὐτὸ καὶ χρειά-
ζεται, συνεχῶς τὴν ψυχολογικὴ ὑποστηρί-
ξη καὶ ἐνίσχυση, τόσο ἀπὸ τὸ θεράποντα
ιατρό του, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ περιβάλλον
του (οἰκογενειακὸ καὶ κοινωνικὸ).

Σήμερα στὰ ὀργανωμένα νοσοκο-
μειακὰ κέντρα, ὅλοι οἱ πάσχοντες ἀπὸ
κάποια καρδιοπάθεια, μάλιστα δὲ αὐτοὶ
οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ ὑποβληθοῦν σὲ
μεγάλες ἐγχειρήσεις, θρῖσκονται κάτω ἀπὸ
τὴν ἐπίδραση καὶ τοῦ ψυχιάτρου, ἐπειδὴ
στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ὑπάρχει ἔντονο
συναίσθημα φόβου, ὁ ὁποῖος, συχνά, παίρ-
νει τὴ μορφή πανικοῦ.

6. Ὁ καλὸς ψυχισμὸς καὶ ἡ σωστὴ
κοινωνικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀτόμου ἐπι-
δρῶν εὐνοϊκὰ στὴ λειτουργία τῆς καρδιάς.
Ἡ ἡρεμία, ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη, ἡ χαρὰ, ἡ
ἐλπίδα, ἡ πραότητα, ἡ συνεργασιμότητα, ἡ
συγχωρητικότητα, ἡ φιλοσοφικὴ διάθεση,
ἡ ἔμπρακτὴ ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης, ὅλα
αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, πὺν ἐκφράζουν ἄτομο
«συμπεριφορᾶς τύπου Β», καὶ συνιστοῦν
«παράγοντες ἀσφαλείας», βοηθοῦν καὶ τὴν
ὑγεία τῆς καρδιάς. Γράφει κάποιος ὁ καθη-
γητὴς Δ. Καρράλης: «Οἱ ἄνθρωποι πρέπει
νὰ λύνουν, εἰρηνικὰ καὶ πολιτισμένα, τὰ
προβλήματα πὺν ἔχουν μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ
μὴ θυμοῦνται ἄτομα καὶ περιστατικὰ πὺν
τοὺς ἔκαναν νὰ ὀργιστοῦν, καὶ ἔτσι, σιγά-
σιγά, ἀμβλύνεται καὶ ἀπαλύνεται ἡ ψυχο-

λογικὴ πίεση στὴν καρδιά».

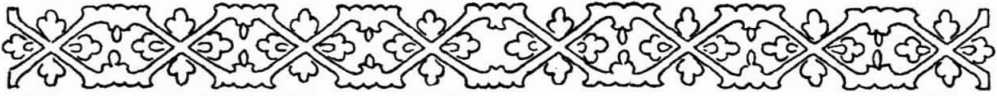
Πολλὲς ἰατρικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἔρευ-
νες Πανεπιστημίων τῶν ΗΠΑ ἔχουν δεί-
ξει, ὅτι ἡ ἔμπρακτὴ ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης,
πὺν κλείνει ὁ ἄνθρωπος μέσα στὴν ψυχὴ
του, ἀποτελεῖ πηγὴ ὑγείας καὶ ἀνανεώ-
σεως τοῦ ὀργανισμοῦ (αὐξάνει ἡ ἄμυνα
τοῦ ἀνοσοποιητικοῦ συστήματος καὶ ἡ
ζωτικότητα τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος).

.....
«Γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἡ καρδιά δὲν θὰ
πάψει ποτὲ νὰ εἶναι τὸ γήινο ἐκεῖνο κομ-
μάτι τοῦ ἑαυτοῦ του, πὺν θρῖσκεται κοντὰ
στὸ Θεό». Κι ὅταν, μάλιστα, ὁ Θεὸς γίνει
ὁ «ἐγκάρδιος», τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ βιώ-
νῃ τὴ σχέση ψυχῆς καὶ καρδιάς καὶ θὰ
μπορεῖ νὰ κατανοεῖ, πιὸ καλά, αὐτὴ τὴ
σχέση, καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς.
Ἡ καλύτερη δὲ κατανόηση τῆς σχέσεως
αὐτῆς θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διαμόρ-
φωση ἐνὸς ψυχοσωματικὰ ἰσορροπημένου
τρόπου ζωῆς, πὺν εἶναι τὸ κλειδί γιὰ τὴν
ὑγεία καὶ τὴ δύναμη τῆς καρδιάς.

MIX. Θ. ΜΗΛΙΓΚΟΣ

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ Μ. (1950) : Ψυχικαὶ ἐπιδράσεις
ὡς νοσογόνος παράγων. (Ἐκδ. Κ. Κακουλίδη,
Ἄθῆναι)
2. ΑΣΠΙΩΤΗΣ Α. (1951) : Ἡ ἀρρώστεια καὶ ἡ
ψυχὴ. (Ἐκδ. Ἡ Δαμασκός, Ἄθῆναι)
3. ΜΗΛΙΓΚΟΣ Μ. (1977) : Ὁ αἰφνίδιος θάνατος
ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ καρδιολόγου. (Κλιν. Χρονι-
κά, 6 : (1) 9 - 17)
4. ΣΙΔΕΡΗΣ Δ. (1993) : Προκαλεῖ τὸ στρῆς καρ-
διοπάθεια; (Στοὺς Ρυθμοὺς τῆς Καρδιάς, 10 :
17 - 18)
5. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ Ι. (1993) : Ἡ πνευματικὴ κατα-
πόνηση μπορεῖ νὰ προκαλέσει καρδιοπάθεια;
(Στοὺς Ρυθμοὺς τῆς Καρδιάς, 12 : 51 - 52)
6. ΜΗΛΙΓΚΟΣ Μ. (1993) : Ψυχοκοινωνικὰ προ-
βλήματα ἀτόμων μὲ συγγενὴ καρδιοπάθεια. (Ἐλ-
λην. Καρδ. Ἐπιθ., 34 : (4) 350 - 355)
7. ΒΟΡΙΔΗΣ Ε. (1994) : Καρδιά καὶ ψυχὴ. (Καρ-
διολογικὰ θέματα, Συν/τῆς Π. Τούτουζας, Ἄθῆ-
να)
8. ΜΗΛΙΓΚΟΣ Μ. (1995) : Ἡ γυναίκα καὶ ἡ καρ-
διά της. (Ὁ Κόσμος τῆς Ἑλληνίδος, 43 : (3) 68
- 72)

Ο ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Οι εκδόσεις «Συζήτησις» κυκλοφόρησαν προδ τοῦ Πάσχα ἕναν τόμο μὲ κείμενα τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀλεξάνδρου Ν. Τσιριντάνη μὲ τὸν τίτλο «Ἀνθρωπισμός», προαναγγέλλοντας ὅτι θὰ ἀκολουθήσει ἡ κυκλοφορία καὶ δύο ἄλλων τῆς αὐτῆς σειρᾶς.

Τὰ κείμενα αὐτά, ὅπως σημειώνεται στὸν πρόλογο τοῦ τόμου αὐτοῦ, ἀποτελοῦν ἄρθρα του ποῦ ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸ περιοδικὸ «Συζήτησις» κατὰ τὴν περίοδο 1960-77 καθὼς καὶ ὁμιλίες του σὲ κύκλο συνεργατῶν του. Ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς καθηγητὴς κ. Φ. Χ. Χριστοδοῦλου κατέταξε αὐτὰ σὲ τέσσαρες ἐνότητες μὲ τίτλους: «Προγραμματικά», «Ἀγωνιστικὸς ἀνθρωπισμός», «Ἀνθρωπιστικὰ ἀξιώματα» «Ἀνθρωπισμός καὶ ἀγάπη», ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴν ἀπαραίτητη συνοχὴ κατὰ τὴν ἐκθεση τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ.

Τὰ ἄρθρα αὐτά εἶναι προϊόντα μιᾶς γόνιμης ἀνησυχίας, ἡ ὁποία κατὰ τὸν συντάκτη τῶν ἔχει διπλὴ τουλάχιστον πρωτοτυπία: «Πρῶτον ἡ αἰτία τῆς ἀνησυχίας εἶναι πρωτοφανῆς. Πρωτοφανῆς εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ πρωτοφανῶς ἀπειλητικὴ διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τῆς συγχρόνου καταπληκτικῆς τεχνικῆς προόδου, ἡ ὁποία ὑπερηκόντισεν ὄχι μόνον κάθε πρόβλεψιν ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τῆς φαντασίας πτῆσιν καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς φοβερᾶς ἐξασθενίσεως καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω στροφῆς τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς τῶν ἡμερῶν μας. Καὶ - δευτέρα πρωτοτυπία - ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἐξασθένεισις, ἡ ἀπειλητικὴ πτώσις τῆς στάθμης τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ, ἐμφανίζεται ἔπειτα ἀπὸ προηγηθεῖσαν πνευματικὴν ἀκμήν, ἡ ὁποία

πολλὰ εἶχεν ἐπιτελέσει καὶ πλεῖστα εἶχεν ὑποσχεθῆ. Ἄλλο εἶναι ὁ Ἀττίλας, βάρβαρος ἐν μέσῳ βαρβάρων ἀπὸ γενεῶν καὶ γενεῶν, ἄλλο πρωτοφανῶς ἄλλο, εἶναι ὅσα εἶδαν καὶ ὅσα θλέπουν τὰ μάτια μας ὑπερμεσοῦντος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος!» (σελ. 109-110).

Ἐνώπιον αὐτῶν τῶν ἀνησυχητικῶν καταστάσεων ὁ Ἄλ. Τσιριντάνης ἐπισημαίνει τὴν ἄμεση ἀνάγκη ὑπάρξεως ἀντιβάρου, ποῦ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸν ἀνώτερο ἀνθρώπινο τύπο, ποῦ θὰ ἀποτελεῖ τὴν ζωντανὴ ἐμφάνισις τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καὶ θὰ μπορεῖ νὰ καθοδηγεῖ καὶ νὰ ἀξιοποιεῖ μὲ τὴν δύναμη τοῦ πνεύματός του τὰ ἀποτελέσματα τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ ὁ ὁποῖος θὰ διαθέτει ἐπὶ πλέον τὴν ἰκανότητα «ἐὰν μὲν τὸ μέλλον εἶναι γαλήνη νὰ τὴν ἀξιοποιήσῃ, ὥστε αὐτὴ νὰ φέρῃ ὄντως τὴν εὐτυχίαν καὶ ὄχι τὸν μαρασμόν· ἐὰν δὲ τὸ μέλλον εἶναι τρικυμία νὰ ἡμπορέσῃ νὰ δαμάσῃ τὴν τρικυμίαν. Καὶ ἐὰν τὸ μέλλον θὰ εἶναι ὁ κατακλυσμός νὰ ἀποτελέσῃ τὴν Κιβωτόν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν, μετὰ τὸν κατακλυσμόν, θὰ ἀναπηδήσῃ νέα ζωὴ» (σελ. 113).

Καὶ στὴν καίρια γιὰ τὴν ἐπιβίωσις τοῦ πολιτισμοῦ αὐτὴ ἐπιδίωξις, παρατηρεῖ ὁ Α.Ν.Τ., δὲν ἀνταποκρίθησαν μέχρι σήμερον οἱ ταγμένοι πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν παράγοντες, ὅπως ἡ ἐπιστήμη (πολλὰ καὶ ἐπιπόλαια εἶχε ὑποσχεθεῖ ἢ θεωρία τοῦ ἐπιστημονισμοῦ ἐπ' αὐτοῦ τὸν περασμένον αἰῶνα), ἡ σύγχρονη φιλοσοφία καὶ ἡ πολιτικὴ, ἀκόμη δέ, καὶ στὸν βαθμὸ, ποῦ ἔπρεπε, οἱ διάφορες χριστιανικὲς ὁμολογίες.

Ἡ παράλειψις αὐτὴ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἄμεση ἀναγκαιότητα τῆς καλλιέργειας αὐτοῦ τοῦ ἀνωτέρου πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἐπιβάλλουν τὴν κινητοποίηση τῶν πι-

στών που τους διακατέχει ή γόνιμη αυτή άνησυχία για την κάλυψη του μεγάλου αυτού κενού.

Και για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος ο Α.Ν.Τ. προτείνει την ανθρωπολογική στροφή του όλου πολιτισμού. «Ένας νέος ανθρωπισμός μάς χρειάζεται. Όχι όμως ένας επί πλέον κοντά στους τόσους άλλους «άνθρωπισμούς» του σπουδαστηρίου, αλλά ένας αγωνιστικός συναγεμμός κάθε πνευματικής δυνάμεως την όποιαν διαθέτει ο πολιτισμός μας ως θησαύρισμα του παρελθόντος ή ως επίτευγμα του παρόντος, ως επιστράτευσις παντός του πνευματικού διά έναν και μόνον σκοπόν: Διά την κατανόησιν, την αγάπην, την πνευματικήν τόνωσιν, τὸ ανέδασμα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ὕψος, τὸ ὁποῖον ζητεῖ τὸ φοβερόν μεγαλεῖον τῶν νέων καιρῶν, τῶν καιρῶν στοὺς ὁποίους ζῶμεν. Καὶ πρὸ παντός τῶν καιρῶν οἱ ὁποῖοι ἔρχονται» (σελ. 26).

Β'

Και ἐπειδὴ ὁ ὅρος «άνθρωπισμός» εἶναι πολυσήμαντος, μετὰ τὴν ἔννοια ὅτι στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξιν τῶν ιδεῶν ἐμφανίσθησαν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ποικίλα ἀνθρωπιστικὰ κινήματα μετὰ διάφορες τάσεις μετὰ βάση ὅμως πάντοτε τὴν κλασσικὴν σπουδὴν, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἐπέτυχαν νὰ μάς δώσουν ὡς κοινωνικὴν πραγματικότητα τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ζητοῦμε, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὸν καλὸν ἀγωνιστὴν, γιὰ τοῦτο ὁ Α.Ν.Τ. θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ κάνει τὴν ἀπαραίτητη διευκρίνισιν, γιὰ τὸ τί ἀκριβῶς ἔννοεῖ μετὰ τὸν προτεινόμενον ὑπ' αὐτοῦ «άνθρωπισμόν», ἀναλύοντας στὸ κεφάλαιον «Διά νὰ γίνῃ ἡ τοποθέτησις» (σελ. 89-98) τὴν διάφορον φάσιν καὶ τάσιν τῆς ἀνθρωπιστικῆς ἰδεολογίας καὶ ἀποσαφηνίζοντας «κατὰ μερικὰ σημεῖα τὸ ἀνθρωπιστικὸν μήνυμα τῆς «Συζητήσεως» ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν ἰδίως πού τὰ χωρίζει ἀπὸ ἄλλα ἀνθρωπιστικὰ ρεύματα καὶ κινήματα» (σελ. 89). Ἐπί πλέον σημειώνει ὅτι ὁ προτεινόμενος ἀνθρωπισμός πρέπει νὰ βασίζεται στὴν συ-

νεχῆ καὶ συστηματικὴ σπουδὴ τοῦ ἀνθρώπου, τονίζοντας χαρακτηριστικὰ ὅτι «ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον δὲν εἶναι γνήσια ὅταν προχειρολογῆ. Καὶ ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ χωρῖσιν συντόμως διὰ νὰ ἐπανορθώσῃ πολλῶν αἰῶνων παραμέλησιν» (σελ. 30).

Θεωρεῖ ὅμως στὴν συνέχεια ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τὴν θεμελίωσιν ἐνὸς τέτοιου ἀνθρωπισμοῦ ἐπὶ κοσμοθεωριακῆς βάσεως, ἡ ὁποία «πάντως νὰ μὴν ἐκδέχεται τὸν ἄνθρωπον ὡς ὕλην ἀπλήν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀναγνωρίζει καὶ κατανοεῖ ἐν συνεχείᾳ τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν, τὴν ἀθάνατον ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου» (σελ. 30). Καὶ αὕτη ἡ κοσμοθεωριακὴ θεμελίωσιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ αὐτοῦ δὲν εἶναι μία ἀόριστη ἀναφορὰ σὲ κάποιον ἀπρόσιτον Παντοδύναμον Ὄν, ἀλλὰ βασίζεται στὸν Σαρκαζόμενον Λόγον, ὁ Ὅποιος «ἐγένετο ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ Σταυροῦ!» «Εἰς τὸν Γολγοθᾶν διευτυπῶθη ἡ διδασκαλία τῆς ἀγάπης καὶ εἰς τὸν Γολγοθᾶν ἰδρύθη ὁ ἀνθρωπισμός. Ὁ ἀνθρωπισμός χωρὶς ἀγάπην, πρὸ μὲν Χριστοῦ ἦτο μία προπαρασκευή, μετὰ δὲ Χριστόν, ὁ ἀνθρωπισμός ὁ ὁποῖος ἀγνοεῖ τὴν ἀγάπην αὐτήν, εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἀπὸ ἓνα ψευδώνυμον» (σελ. 253).

Ἄλλὰ τὸ καίριον πρόβλημα στὴν ὅλην αὐτὴν πνευματικὴν προσπάθειαν ἐνὸς τέτοιου ἀνθρωπισμοῦ εἶναι ἡ προσδοκία ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων στὴν σύγχρονη κοινωνικὴ πρακτικὴ καὶ μετὰ τὸν ρεαλισμὸν πού διακρίνει τὸν Α.Ν.Τ. σημειώνει ὅτι τοῦτο προϋποθέτει τὴν ἀγωνιστικὴν διάθεσιν ἐκείνων, πού πιστεύουν στὴν ἀναγκαῖότητα καὶ στὴν ἀποτελεσματικότητά του. «Πρῶτα-πρῶτα μία τέτοια προσπάθεια πρέπει νὰ δώσῃ ἀληθινὴν μάχην διὰ νὰ τὴν πάρουν στὰ σοβαρὰ οἱ ἄνθρωποι. Ἐνα ἀνθρωπιστικὸν κήρυγμα μετὰ τὸ περιεχόμενον πού εἶδαμεν θὰ χλευασθῆ ὡς «χρηστομάθεια» καὶ ἀκόμα ὡς χιλιοειπωμένη αὐτονομία ἄλλως τε κοινοτυπία. Θὰ κατηγορηθῆ, θὰ ἐμπαιχθῆ ἀκόμα ὡς οὐτοπία, ὡς χίμαιρα. Καὶ θὰ χρειασθῆ νὰ δώσῃ ἀληθινὴν μάχην διὰ νὰ πείσῃ τοὺς συνανθρώπους σου ὅτι ἀντιθέτως χίμαιρα καὶ οὐτοπία εἶναι νὰ περι-

μένης νὰ δῆς μίαν καλὴν ἡμέραν χωρὶς τοιαύτην προσπάθειαν. Καὶ ὡς πρὸς τὰ αὐτονόητα καὶ τὰ κοινότυπα, πρέπει νὰ ἴδῃ ἢ ἐποχὴν μας τοῦτο τὸ νέον: τὸ ξεκίνημα διὰ τὴν ἐφαρμογὴν των. Διότι ἐδῶ εἶναι τὸ δράμα τῆς ἀνθρωπότητος! Χάνεται ὄχι διότι δὲν συλλαμβάνει τὰ δύσληπτα, ἀλλὰ ἀκριβῶς διότι τῆς ξεφεύγουν τὰ αὐτονόητα καὶ τὰ κοινότυπα» (σελ. 31-32).

Στὴ συνέχεια ἐξετάζει τὴν ἔνσταση τοῦ καλοπροαίρετου ἀλλὰ βιαστικοῦ ἀνθρώπου τῶν καιρῶν μας, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ ἄμεσες λύσεις καὶ προτάσεις γιὰ νὰ φύγουμε τὸ ταχύτερον ἀπὸ τὸ σημερινὸν κατάντημα, θεωρώντας ὅλα τὰ προηγούμενα γιὰ τὴν σπουδὴ καὶ πνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου ὡς πολὺ θεωρητικὰ καὶ μακρόπνοα. Ἀλλὰ ἡ φθορὰ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, πού μὲ συστηματικὸ τρόπο καὶ ἐπὶ δεκαετίες –γιατὶ ὄχι καὶ στὴν διάρκειαν τῶν δύο τελευταίων αἰώνων– οἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ ἔχουν ἐπισωρεύσει, δὲν ἀποκαθίσταται μὲ ταχυρροῦθιμους μεθόδους. Καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Α.Ν.Τ. στὴν ἔνσταση αὐτὴ εἶναι: «Ἀπὸ τὸ κατάντημα αὐτὸ μία ἐξοδος μόνον ὑπάρχει. Ἡ πρὸς τὰ ἄνω! «Μὰ δὲν ἔχομεν καιρὸν δι' αὐτὰ τῶρα», λέγει ἡ εὐγενὴς ἀνυπομονησία. Ἀντιθέτως! Δὲν ἔχομεν καιρὸν διὰ προσπάθειας χιμαιρικὰς, ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένας εἰς ἀποτυχίαν! Καὶ χίμαιραν ἀποτελεῖ ἡ ἰδέα, ὅτι θὰ κάμῃς νέαν κοινωνίαν χωρὶς ἀνθρώπους νέους, οἱ ὁποῖοι θὰ εἶναι ὄντως καινὴ κτίσις» (σελ. 50).

Γ'

Ποιὲς εἶναι ὅμως οἱ προϋποθέσεις ἐκεῖνες γιὰ τὸν καταρτισμὸ τῆς ἀρτίας αὐτῆς προσωπικότητος, τὴν ὁποίαν ὑπόσχεται ὁ ἀνθρωπισμὸς αὐτός; Ἀναφερόμενος στὶς προϋποθέσεις αὐτὲς ὁ Α.Ν.Τ. χρησιμοποιοῖ μία ὁρολογικὴ ἰδιορρυθμίαν –ὅπως ὁ ἴδιος τὴν χαρακτηρίζει– ὀνομάζοντας αὐτὲς «ἀνθρωπιστικὰ ἀξιώματα».

Καὶ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ αὐτὰ ἀξιώματα θέτει τὴν εὐκρινείαν. «Ἡ εὐκρινεία δὲν εἶναι θέμα πρὸς συζήτησιν, εἶναι ἀξίω-

μα, θεμέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ βασισθῇ οἰαδήποτε συζήτησις... Γι' αὐτὸ ἀπορρίπτει κάθε πρόφασι καὶ κάθε ἄλλη σκοπιμότητα γιὰ νὰ ἀποκρυβῇ ἢ νὰ παραποιηθῇ ἢ ἀλήθεια». Καὶ προσθέτει: «Βεβαίως καὶ τῆς ἀληθείας ἢ προσφορὰ πρέπει νὰ γίνεται προσηκόντως. Βαθμηδὸν ἴσως, στάγδην ἔστω, ὅταν καὶ ὅπου οἱ πολλοὶ ὄντως «οὐ δύνανται βαστάζειν ἄρτι» καὶ πάντως μὲ καλὸν τρόπον, παιδαγωγικὸν καὶ διδακτικόν. Ἄλλο ὅμως νὰ λέγῃς τὴν ἀλήθειαν κατὰ τρόπον παιδαγωγικόν καὶ ἄλλο νὰ λέγῃς τὸ ψέμμα, τάχα γιὰ λόγους παιδαγωγικοῦς!» (σελ. 121).

Καὶ ἐδῶ πρέπει κανεὶς νὰ προσθέσει ὅτι ὁ λόγος περὶ εὐκρινείας δὲν ἦταν κενὸς λόγος γιὰ τὸν Α.Ν.Τ. Ὅσα ἔπραξε καὶ ἐδίδαξε ἦταν καρποὶ ἐνὸς ἐντόνου καὶ γνησίου ἐσωτερικοῦ προβληματισμοῦ, γόνιμης ἀνησυχίας καὶ θαθειᾶς Πίστεως καὶ ἦταν πάντοτε ἔτοιμος νὰ ἀναγνωρίσει ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις του καὶ νὰ ἀναθωρήσει ἀπόψεις δηλώνοντας ὅτι: «ὁ ἄνθρωπος πού ἔγραψε τὶς σελίδες αὐτὲς ὠμίλησε ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας του καὶ ἐξέθεσε ὅ,τι τὸν ἐδίδαξε ἢ ἐλεύθερη ἐνατένισις τῆς ζωῆς, μὲ ὁδηγὸν τὴν ἀλήθειαν, ὅπως τουλάχιστον αὐτὸς τὴν εἶδε». (Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ «Πιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωσιν» σελ. 189).

Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ βασικὸ «ἀνθρωπιστικὸ ἀξίωμα» εἶναι ἡ ἀλήθεια σύμφωνα μὲ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου «γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς». Καὶ ὡς βασικὸ κριτήριον μιᾶς εὐκρινοῦς τοποθετήσεως τῶν πραγμάτων θέτει τὴν Πίστην. Γιατὶ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος αὐτὸ τὸ θεμελιῶδες γεγονός τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀπορρέει ἀπὸ ἓνα μῦθος. «Μῦθος, βέβαια, ὄχι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ψεύδους..., οὔτε ὅμως φυσικὰ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς προτάσεως, τὴν ὁποία δέχομαι ὡς ἀντικειμενικῶς ἀληθῆ. Μῦθος, πού σὰν νὰ στέκη πέραν ἀπὸ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψευδὲς καὶ μᾶς ἐπιβάλλεται διὰ τῆς

αἴγλης του καὶ ὄχι διὰ τῆς ἀληθείας του. Αἱ μυριάδες τῶν χριστιανῶν μαρτύρων δὲν ἐθυσιάσθησαν δι' ἓναν «μῦθον» διότι «μῦθον» διέθεταν ἤδη «τὸν μῦθον» τῶν πατέρων των. Ἀλλὰ τὸν μῦθον αὐτὸν τὸν ἀπηνήθησαν διὰ κάτι τὸ ὁποῖον ἐπίστευον ὡς ἀλήθειαν. Ἡ κατὰ συνθήκην παραδοχὴ τοῦ «μῦθου» –διὰ οἰανδήποτε κοινωνικὴν σκοπιμότητα– ἐμπνέει κατὰ συνθήκην ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις, εἰς θυσίαν ὅμως δὲν ἐμπνέει» (σ. 166).

Μιὰ τέτοια ἐσωτερικὴ εἰλικρινὴς διάθεση προδικάζει τὴν τιμὰ ἀναγνώριση καὶ ὁμολογία «τῶν κακῶς κειμένων» στὴν ἀτομικὴ συγκρότηση καὶ στὴν κοινωνικὴ διάβωση, γεγονὸς ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν σωστὴ ἐκτίμηση τῆς καταστάσεως, τὴν λήψη γενναίων ἀποφάσεων καὶ προσκλητήριο γιὰ πνευματικούς ἀγῶνες.

Δ'

Ἐξ ἄλλου ἀναλύοντας τὸ ἕτερο ἀνθρωπιστικὸ ἀξίωμα τῆς ἐλευθερίας ὁ Α.Ν.Τ. διαπιστώνει μίαν ὑποτονία γιὰ τὸ αἶσθημα αὐτὸ τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία παρατηρεῖται στὸν σύγχρονον ἄνθρωπο. «Ἡ βασανισμένη, ἀπογοητευμένη καὶ πνευματικῶς κουρασμένη τούτη γενεὰ παρουσιάζει μίαν ὑποτονίαν καὶ ὡς πρὸς τὸ οὐράνιον ἐκεῖνο δῶρον, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν δείγμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κλείνει ὄντως μέσα του δύναμιν ζωῆς. Ὡς πρὸς τὸν πόθον διὰ τὴν ἐλευθερίαν, κάτι σὰν νὰ δείχνη ὅτι ἔχει κουρασθῆ καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία εἰς τὰς ἡμέρας μας (σ. 131-2).

Καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὸν αἰῶνα μας οἱ κίνδυνοι γιὰ τὴν ἐλευθερία δὲν ἐκπορεύονται μόνον ἀπὸ τοὺς ὁποιοσδήποτε φιλοδόξους ὑποψηφίους τυράννους, ποῦ ἀποβλέπουν στὴν κατάλυση τῶν ἐξωτερικῶν ἐλευθεριῶν τῶν πολιτῶν καὶ στὴν αὐθαίρετη διαχείριση τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ κυρίως στὴν ὑποδούλωση τοῦ ἀνθρώπου σὲ ὅ,τι ταπεινὸ ἀπαιτεῖ ὁ κατώτερος ἑαυτός του, μὲ συνέπεια τὴν ἀπώλεια τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας του, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσιαστικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν κατοχύρωση καὶ τὴν ὀρθὴ λειτουργία τῶν

ἐλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν. Διότι δημοκρατία χωρὶς τὸν ἄνθρωπον δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει. Τὸ μέγα γεγονός τῆς δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία ὡς θεσμός, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ὡς ἠθικὴ συνείδηση. Ἡ ἐλευθερία θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ θεμελιωθεῖ ἀντικειμενικά, ἂν δὲν εἶχε διαμορφωθεῖ ἡ ἠθικὴ συνείδηση ὡς ὑποκειμενικὴ βίωση τοῦ ἀνθρώπου.

Ε'

Ἀλλὰ ὅλα τὰ προηγούμενα θὰ εἶναι ἄνευ οὐσιαστικοῦ νοήματος καὶ θὰ ἔχουν μόνον θεωρητικὴ ἀξία, ἐὰν δὲν ἀκολουθοῦνται ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴν διάθεση ἐκείνων ποῦ τὰ ἀποδέχονται, γιὰ νὰ γίνουν χειροπιαστὴ πραγματικότητα. Μὲ τὸν ρεαλισμὸ, ποῦ διακρίνει τὴν σκέψη τοῦ Α.Ν.Τ. τονίζει ὅτι ὁ ἀνθρωπισμὸς τὸν ὁποῖον προτείνει εἶναι ἀνθρωπισμὸς ἀγωνιστικὸς, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀστικὴ νοοτροπία τῆς ἐπαναπαύσεως, ποῦ κυριαρχεῖ στὴν πλειοψηφία τῶν πολιτῶν τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν, ποῦ ὡς σύμβολον τοῦ «προσοδευμένου πολιτισμοῦ των» ἔχουν θέσει τὴν «σαῖς λόγγ» καὶ τὸ «ἤσυχο ξάπλωμα».

Καὶ ποῦ θὰ ἀποβλέπει αὐτὸς ὁ ἀγὼν; Ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται γιὰ ἀγῶνα ποῦ κίνητρό του θὰ ἔχει τὴν ἔχθρα καὶ τὸ μῖσος, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν ὄλεθρο, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἀγῶνα ποῦ θὰ ἀποβλέπει στὴν πνευματικὴ ἀνοδο τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ἐπικράτηση μέσα του τοῦ ποσοτικῶς ἀνωτέρου, στὴν καλλιέργεια τῆς ἀρετῆς τῆς ἀγάπης καὶ θὰ ἀποσκοπεῖ σὲ ἔργο δημιουργικὸ, στὴν διάσωση καὶ στὴν ἀνάπλαση τοῦ ἐκπνέοντος πολιτισμοῦ. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος στὴν μακραῖα ἱστορία του ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα ἕως τὴν Πίνδο ἀγωνίζεται στὰ πεδία τῶν μαχῶν γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία του. Θὰ πρέπει ὅμως στὴν συνέχεια οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἀξιοποιούντες τὶς τόσες θυσίες τῶν προγόνων μας νὰ ἀποδυσθῶμε σὲ εἰρηνικούς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν θυελλῶν, ποῦ ἔρχονται ἀπὸ τὴν παρατεινόμενη ἀποστασία τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ ἀγῶνας αὐτὸς

θά διεξάγεται μὲ δῆμα σταθερὸ καὶ ἀποφασιστικὸ, μὲ συνέπεια στὸν λόγο καὶ στὴν πράξη.

Μιά τέτοια ὅμως ριζοσπαστικὴ πνευματικὴ προσπάθεια θὰ ἔχει τὶς μικρὲς καὶ τὶς μεγάλες δυσκολίες της. Διότι μία ἐπανάσταση αὐτοῦ τοῦ εἴδους «δὲν θὰ κτυπήσῃ κανένα, ἀλλὰ θὰ δυσσαρεστήσῃ πολλούς. Δὲν θὰ κολακεύσῃ τὰ πλήθη, ἀλλὰ θὰ δυσσαρεστήσῃ τὰ πλήθη. Διότι δὲν θὰ ἔλθῃ διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνεβάσῃ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ δυστυχῶς αὐτὰ τὰ δύο δὲν συμβιδάζονται μεταξύ των. Θὰ εἶναι ἀκόμη ἐπανάσταση, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι θὰ στοιχίσῃ πολλὰ εἰς ἐκείνους ποὺ θὰ τὴν κάμουν. Τοιαῦται προσπάθειαι τότε μόνον ἐπιτυγχάνουν, ὅταν ὑπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἀνεβαίνουν παρὰ πάνω καὶ ἀπὸ τὴν «ψυχρὰν λογικὴν» καὶ ἀπὸ τὴν φυσικὴν πρὸς τὸν ἑαυτόν των ἀγάπην, καὶ δέχονται νὰ γίνουν αὐτοὶ θυσία διὰ νὰ ἴδουν οἱ ἄλλοι μίαν ἡμέραν καλυτέραν ἀπὸ τὴν σήμερον» (σελ. 42).

ΣΤ'

Ἔνας τέτοιος ἀνθρωπισμὸς ἀγωνιστικὸς καὶ ρεαλιστικὸς δὲν μπορεῖ νὰ παραβλέψῃ καὶ νὰ παρακάμψῃ τὸ μεγάλο θέμα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Τὸ εὐαίσθητο καὶ αἰχμηρὸ αὐτὸ ζήτημα πάντοτε ὑπῆρξε ἀντικείμενο προβληματισμοῦ τοῦ Α.Ν.Τ. «Ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη –γράφει– εἶναι καὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ πρόσταγμα. Χωρὶς τὴν ἐπίδιωξιν της δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ γνήσιος ἀνθρωπισμὸς. Ἄλλ' ἢ ἐπίδιωξις αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι εἰλικρινής. Ὅχι «διὰ νὰ κτυπήσωμεν τοῦ κομμουνιστάς». Ἄλλὰ διὰ νὰ εἴμεθα ὄντως ἄνθρωποι... Καὶ διὰ νὰ εἴμεθα ὄντως ἄνθρωποι, δὲν πρέπει νὰ τρώγωμεν ἡσυχοὶ τὸ ψωμί μας, οὔτε νὰ κοιμώμεθα ἡσυχοὶ ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη» (σελ. 38).

Βεβαίως ὅταν ἐγράφοντο οἱ σελίδες αὐτές (τὰ τέλη τοῦ 1959) ὁ ὑπαρκτὸς σοσιαλισμὸς ἦταν φαινομενικὰ τουλάχιστον σὲ ἀκμὴ καὶ ὁ κίνδυνος ἐξαπλώσεως του βάσιμος καὶ καμμὰ ὑποψία δὲν ὑπέβασκε γιὰ τὴν κατάρρευσή του. Παρὰ ὅμως τὸ

γεγονὸς τῆς καταρρεύσεως τῶν κομμουνιστικῶν καθεστώτων στὶς ἡμέρες μας, ἡ ἐξαθλίωσις τοῦ πολυπληθοῦς ἀποκαλουμένου τρίτου κόσμου τῶν ὑποαναπτύκτων χωρῶν, ἡ καχεξία καὶ ἡ ἀναρχία στὶς οικονομίες τῶν χωρῶν τοῦ τῆς ἀνατολικῆς συνασπισμοῦ, τὸ ἀνησυχητικὸν φαινόμενον τῆς αὐξανόμενης ἀνεργίας στὶς οικονομικὰ ἀνεπτυγμένους χώρες τῆς Δύσεως, κάνουν τὸ αἶτημα γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη ἰδιαίτερα ἐπιτακτικὸ καὶ ἐπείγον καὶ τὴν προτροπὴ τοῦ Α.Ν.Τ. ἐξόχως ἐπίκαιρη.

Βέβαια μία τέτοια ἐπίδιωξις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ αὐτοῦ θὰ εὔρει ἀντιμέτωπους τὶς θιγόμενες τάξεις, τῶν ὁποίων τὰ συμπερόντα εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑποταχθοῦν στὸ γενικὸν καλόν, χωρὶς παράλληλα νὰ ὑπάρχει ἡ συμπαράστασις τοῦ συνόλου ὑπὲρ τοῦ ὁποίου διεξάγεται ὁ ἀγῶνας αὐτός, καθ' ὅσον «δὲν ὑπάρχει, βλέπετε, ὁ συνδικαλισμὸς τῆς ὀλότητας» (σελ. 186).

Ἄλλος ἀνασταλτικὸς παράγοντας σὲ μία τέτοια ἀνανεωτικὴ προσπάθεια εἶναι ἡ ἀπογοήτευσίς τοῦ ἀγωνιστοῦ. «Καὶ ἡ ἀπογοήτευσίς εἶναι ὁ μόνος ἐχθρὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἡμπορεῖ ὁ Χριστιανισμὸς νὰ ἠττηθῇ. Ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐπάλαισε μὲ τοὺς Καίσαρας καὶ ἐνίκησε τοὺς Καίσαρας, ἐπάλαισε μὲ τοὺς σοφοὺς καὶ ἐνίκησε τοὺς σοφοὺς. Ἄλλὰ ὅταν παλαίῃ μὲ τὴν ἀπογοήτευσιν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι προσέρχονται εἰς τὸν Χριστιανισμὸν μὲ ἐλπίδας καὶ αἱ ἐλπίδες δὲν δικαιώνονται ἐκ τῶν πραγμάτων, τότε νικᾷ ἡ ἀπογοήτευσίς, ποὺ ξεριζώνει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τὴν χριστιανικὴν πίστιν» (σελ. 227). Τὴν ὑπερνίκησις αὐτῆς τῆς βαθεῖας ἀπογοητεύσεως, ποὺ συνεπάγεται ἐνδεχομένως οὔτε λίγο οὔτε πολὺ τὴν λιποταξίαν ἀπὸ τοῦ καλοῦ τὴν λεγεῶνα τὴν στηρίζει ὁ Α.Ν.Τ. στὴν θεῖαν βοήθειαν. «Ἡ κατακρήμνισις τῶν ἐλπίδων διὰ μίαν χριστιανικὴν ἀναγέννησιν εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μας... Ἀγαπᾷ τὸ πλῆρες σκοτάδι καὶ τὴν ἀπελπισίαν. Εἶναι μεγάλη ἐνίσχυσις ἡ ἀπελπισία! Διότι σὲ ἀνεβάσει πολὺ ὑψηλὰ ἠθικῶς, ἐπειδὴ σὲ ἀναγκάζει νὰ ἔλθῃς εἰς

έναν διάλογον με τὸν Θεόν. Καὶ τότε θὰ ἀκούῃς τὸν Θεὸν μέσα σου νὰ σοῦ λέγῃ: *Μάλιστα, θὰ σὲ φέρω εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀπελπιστικοὺς καιροὺς, διότι ἔχεις ἀποστολὴν ἀκριβῶς μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς*» (σελ. 215).

Βέβαια θὰ ἐρωτήσει κανεὶς, ποιά εἶναι ἡ προοπτικὴ ἐπιτυχίας μᾶς τέτοιας προσπάθειας. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ συναντοῦμε καὶ πάλι τὴν ρεαλιστικὴν διάθεση τοῦ Α.Ν.Τ., ὁ ὁποῖος προσθέτει ὅτι στὸ ὅλο πνεῦμα τῆς ἀνιδιοτελοῦς αὐτῆς προσπάθειας ἐντάσσεται καὶ ἡ παραίτηση τοῦ ἀγωνιστῆ ἀπὸ τὴν νόμιμη καὶ εὐγενῆ ιδιοτέλεια νὰ δεῖ στὴν διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς του τοὺς καρποὺς τῶν ἀγῶνων του, δεδομένου ὅτι ἐπικράτηση ἰδεῶν ἐντὸς τακτικῆς προθεσμίας δὲν γίνεται.

«Θὰ θυσιάσῃς λοιπὸν καὶ αὐτὴν ἀκόμα τὴν εὐγενεστάτην ιδιοτέλειαν, νὰ ἴδῃς σὺ τοὺς καρποὺς τοῦ ἀγῶνός σου. Σὺ θὰ ἴδῃς τὰς δυσχερείας. Ἄλλη γενεὰ θὰ ἴδῃ τοὺς καρποὺς. Θὰ ἀγωνισθῇ καὶ αὐτὴ διὰ τὴν ἄλλην πάλιν γενεάν. Αὕτῃ εἶναι ἡ πορεία κάθε σοβαροῦ πνευματικοῦ ἀγῶνος! Ἄν τώρα μᾶς εἰπῆτε, ὅτι με ὅλα λέγομεν, τίποτε ἄλλο, ὅτι οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες χρειάζονται ὑπομονήν, ἔστω καὶ ἔτσι! Ὑπομονήν ὅμως πέραν ἀπὸ τὸν τάφον σας. Αὕτῃ ἴσως εἶναι ἡ δυσκολωτέρα αὐτοθυσία. Ἀλλὰ χωρὶς αὐτὴν ἀγῶν δὲν γίνεται» (σελ. 200).

Μία τέτοια διαπίστωση δημιουργεῖ ἕνα συγκεκριμένο χρέος στὴν σημερινὴν γενεὰ τοῦ 1995. Ἡ μορφὴ τοῦ Ἀλεξ. Ν. Τσιριντάνη ἐδέσποσε στοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνες στὴν πατρίδα μας ἀλλὰ καὶ στὸν εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸν χῶρον ἐπὶ μία τεσσαρακονταετία (1937-1977), ἀνοίγοντας δρόμους καὶ χαράσσοντας πορεία. Στὴν πνευματικὴ αὐτὴ σκυταλοδρομία γιὰ τὴν συνέχιση αὐτῆς τῆς προσπάθειας πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τοῦ νέου αὐτοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τὸ βάρος αὐτὸ στὶς ἡμέρες μας πέφτει στοὺς δικούς μας ὄμους, δηλαδή ὅλων ἐκείνων πού πιστεύουμε στὴν

ἀνάγκη ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ στὴν θεμελίωση τῆς ἐλπίδας γιὰ ἕνα καλύτερον αὐριον στὸν Χριστόν. Στὴν ὑπενθύμιση αὐτοῦ τοῦ χρέους καὶ τὴν ἀναζωογόνηση τοῦ ἀγωνιστικοῦ φρονήματος συμβάλλει καὶ ἡ κυκλοφορία τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπαιτεῖται μία διευκρίνιση. Ἡ ἐλπίδα πού γεννᾷ ἢ πίστη στὸν Χριστὸ δὲν συμπύπτει με αὐτὸ πού ὀνομάζουμε αἰσιοδοξία. Ἡ αἰσιοδοξία εἶναι αὕτῃ ἡ εὐκόλη στάση, πού μᾶς κάνει νὰ σκεπτόμαστε ὅτι τὰ πράγματα θὰ τακτοποιηθοῦν τελικὰ ἀπὸ μόνους. Μὲ μιὰ μορφὴ πιδὸ θεωρητικὴ ἐκλαμβάνει τὸ κακὸ σὰν μιὰ ἀπλὴ ἀκαταστασία, πού θὰ ἐξαλειφθεῖ ἀπὸ μόνη τῆς ἢ καὶ ἀκόμα σὰν μιὰ κρίση ἀναπτύξεως. Ἀφαιρῶντας ἔτσι ἀπὸ τὸ κακὸ τὸ τραγικόν, ἢ αἰσιοδοξία εἶναι ὁ χειρότερος ἐχθρὸς τῆς ἐλπίδας. Διατηρῶντας τοὺς ἀνθρώπους μέσα στὴν αὐταπάτη ὅτι μποροῦν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ μόνοι τους, τοὺς ἐκτρέπει ἀπὸ τὸν μοναδικὸ δρόμο τῆς σωτηρίας. Ὁ μαρξισμὸς εἶναι μία ἀπὸ τὶς μορφές αὐτῆς τῆς ψευτικῆς αἰσιοδοξίας, ὅταν βεβαιῶναι ὅτι με τὴν μεταμόρφωση τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς ὑπάρξεώς του ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ μεταμορφώσει τὴν ὀλικήν του κατάσταση.

Ἡ χριστιανικὴ ὅμως ἐλπίδα δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀόριστο, προϋποθέτει τὴν ἐμπειρία τῶν ἀγίων καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας στὴν δισχλιετὴ ἱστορικὴ τῆς πορεία γιὰ τὴν Πρόνοια καὶ τὴν Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ βεβαιῶναι ὅτι: *«κάτι τι ἔχει παραχωρηθεῖ στὴν ἀνθρωπότητα καὶ σὲ κάθε ψυχὴ καὶ αὐτὸ πού μᾶς δίνει τὴν ἀκλόνητη πεποίθησιν. Ἀλλὰ ἂν κάτι τί ἀποκτήθηκε, κάτι ἀκόμη ἀναμένεται. Ἡ ἐλπίδα εἶναι στάση αὐτῶν πού ζοῦνε μέσα σὲ αὐτὴ τὴν προθεσμίαν. Εἶναι μιὰ ἀναμονὴ με ἐμπιστοσύνη καὶ ὑπομονὴ χωρὶς ἄγχος ἀφοῦ κοντὰ στὸν Χριστὸ ἢ διέξοδος δὲν ἀμφισβητεῖται πλέον»* - παρατηρεῖ ὁ Jean Danielou.

ΒΑΣΙΑ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

Ο ΦΥΣΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΩΣ ΟΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΚΑΠΟΙΟΥ ΑΛΛΟΥ

Οι πολέμοι τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀντλόουν συνήθως τὰ ἐπιχειρήματά τους ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες (Φυσική, Χημεία, Βιολογία κ.λπ.), τὰ ὁποῖα ἐπικεντρώνονται στὴν ἀντίθεση μεταξὺ πίστεως καὶ ἐπιστημονικῶν δεδομένων. Τὰ εὐρήματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἀδιαμφισβήτητα δεδομένα, μᾶς λένε, ἐνῶ ἡ Χριστιανικὴ πίστη δὲν στηρίζεται πουθενά. Καὶ ὅμως ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία, δηλ. ἡ Καινὴ Διαθήκη, εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἔννοιες, ποὺ μοιάζουν μὲ πολλὲς γνωστὲς μᾶς ἔννοιες τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλὰ δὲν ταυτίζονται μ' αὐτές. Τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, ἡ γέενα τοῦ πυρός, γλώσσαί ὡσεὶ πυρός, ὅλα αὐτὰ θυμίζουν τὰ φαινόμενα τῆς καύσεως, τὶς γνωστὲς μᾶς φλόγες, τὴν ὑψηλὴν θερμοκρασία, τὸν καπνὸ, τὸ παραγόμενον διοξειδίου τοῦ ἀνθρακᾶ καὶ τὰ ἄλλα ἀέρια... Ἀλλὰ ἔχει τὸ πῦρ τῆς Καινῆς Διαθήκης καμμιά φυσικὴ σχέση μὲ τὰ φαινόμενα τῆς καύσεως; Δύσκολο νὰ τὸ πιστέψει κανεὶς. Πάρτε μιὰ ἄλλη φυσικὴ ἔννοια: Τὸ ὕδωρ. Πόσες φορὲς δὲν ἀναφέρεται στὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία: **Βάπτισμα ἐν ὕδατι, ὕδωρ τὸ ζῶν, πηγὴ ὕδατος, λουτρὸν ὕδατος, ζώσας πηγὰς ὑδάτων, ποταμὸν ὕδατος ζωῆς** καὶ ἄλλες ἐκφράσεις. Ποὺ θυμίζουν βεβαίως τὸ φυσικὸ νερό. Ἐχουν ὅμως καμμιά σχέση μὲ τὸ χημικὸ ὕδωρ, ἀποτελούμενο ἀπὸ ὕδρογόνο καὶ ὀξυγόνο; Πάλι δύσκολο νὰ τὸ πιστέψουμε. Ἄλλα παραδείγματα εἶναι ἡ γῆ, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ αἰώνια ζωὴ. Ποὺ μᾶς θυμίζει βέβαια τὰ γνωστὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, ὅπως ἡ ὄραση, ἡ ἀκοή, ἡ ὁμιλία, ἡ πείνα, ἡ χαρὰ, ἡ λύπη καὶ τὰ ἄλλα συναισθήματα. Τέτοια ὅμως εἶναι ἡ

αἰώνιος ζωὴ; Ὅχι βέβαια, ἀλλὰ μήπως δὲν εἶναι καὶ τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν παρούσα; Διότι, ἂν ὅλες αὐτὲς οἱ ἔννοιες, ποὺ περιέχονται στὴν Ἁγία Γραφή, ὅπως τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ, ἡ γῆ, ὁ οὐρανός, ἡ ζωὴ καὶ ἄλλες, δὲν εἶχαν καμμιά σχέση μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἔννοιες τοῦ γνωστοῦ μᾶς φυσικοῦ κόσμου, γιατί νὰ ἐπιστρατευθοῦν ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ νὰ μὴν διδαχθοῦν νέες ἔννοιες, ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὸν φυσικὸ Κόσμο; Ἡ μήπως χρησιμοποιοῦνται μόνο μεταφορικῶς.

Ἡ ἀπάντηση στὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλῆ, ὅσο φαίνεται. Καὶ τὴν κάνει δύσκολη, ὄχι τόσο ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία, ὅσο ὁ γνωστός μᾶς φυσικὸς Κόσμος. Ἀπὸ τὴν πρώτη παιδικὴ ἡλικία καὶ μετὰ ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται ἐξοικειούμενος σιγά-σιγά μὲ τὸν περιβάλλοντα κόσμο, ὅπως τὸν ἀντιλαμβάνεται μέσω τῶν πέντε αἰσθήσεων. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως, δημιουργοῦνται μέσα μᾶς οἱ θεμελιώδεις ἔννοιες τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως. Σύντομα τὸ μυαλό μᾶς συνηθίζει σ' αὐτὲς τὶς ἔννοιες καὶ μάλιστα τόσο πολὺ, ὥστε τείνουμε νὰ πιστέψουμε ὅτι ἡ αἴσθησις τοῦ ἔξω κόσμου, ποὺ στηρίζεται σ' αὐτὲς τὶς ἔννοιες, εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ. Οἰαδήποτε ἰδέα νὰ ἀλλάξουμε τὴν αἴσθησις αὐτὴ φαίνεται πολὺ παράδοξη. Ὡστόσο, ἡ ἀνάπτυξη φυσικῶν μεθόδων παρατηρήσεως μεγάλης ἀκριβείας κατὰ τὸν παρόντα 20ον αἰῶνα καὶ ἡ λογικὴ ἀνάλυσις τῶν πειραματικῶν παρατηρήσεων ὁδήγησαν τὴν σύγχρονη ἐπιστῆμη στὸ βέβαιο συμπέρασμα, ὅτι αὐτὴ ἡ κλασσικὴ θεμελίωσις τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἀποτυγχάνει

πλήρως, όταν χρησιμοποιείται για την λεπτομερή περιγραφή φαινομένων άπροσίτων στην συνήθη καθημερινή παρατήρηση.

Για την άκριδη και με συνέπεια περιγραφή της καινούργιας μας έμπειρίας, είναι απόλυτως απαραίτητο να αλλάξουμε κάπως τις βασικές έννοιες του χώρου, του χρόνου και της κινήσεως.

Οι διαφορές όμως μεταξύ των κοινών έννοιών της καθημερινής ζωής και αυτών που εισάγονται από την σύγχρονη φυσική έπιστήμη, είναι πολύ μικρές, με βάση την συνήθη έμπειρία. Μπορούμε όμως να φαντασθούμε άλλους κόσμους, με τους ίδιους φυσικούς νόμους όπως ο δικός μας, αλλά με άλλες άριθμητικές τιμές ώρισμένων φυσικών σταθερών. Τότε οι καινούργιες και όρθες έννοιες του χώρου, του χρόνου και της κινήσεως θα ήταν θέμα συνήθους κοινής έμπειρίας. 'Ακόμη και ένας πρωτόγονος άνθρωποφάγος σ' έναν τέτοιο κόσμο θα ήταν πολύ έξοικειωμένος με την άρχή της σχετικότητας του Einstein και την θεωρία των κβάντα, τις όποιες θα χρησιμοποιούσε στο κυνήγι των ζώων και τις άνάγκες της καθημερινής του ζωής.

"Ας φαντασθούμε π.χ. πως βρεθήκαμε σε μιá πόλη, όπου η ταχύτητα του φωτός δεν είναι 300.000 χιλιόμετρα το δευτερόλεπτο, αλλά 30 χιλιόμετρα την ώρα. "Αν στεκόμασταν στους δρόμους μιás τέτοιας πόλεως και περνάει μιá μοτοσυκλέτα, θα βλέπαμε την μοτοσυκλέτα και τον οδηγό της να έχουν συμπεσθει κατά την διεύθυνση της κινήσεως σαν να τους είχε πατήσει πρέσσα. "Αν ο οδηγός ήταν διαστικός και έπετάχυνε την πορεία του, θα πλησίαζε άπλως την ταχύτητα του φωτός σ' αυτήν την πόλη, δηλ. τα 30 χιλιόμετρα την ώρα, χωρίς ποτέ να μπορεί να την ξεπεράσει. Ούτε καν να την φθάσει. 'Ο οδηγός δεν παρατηρεί στον έαυτό του κανένα αδυνατίσμα και καμμιά διαφορά από πριν. 'Αντιθέτως, ή εικόνα του κόσμου γύρω του έχει αλλάξει παντελώς. Οι

δρόμοι έχουν μικρύνει σε μήκος, τα παράθυρα των σπιτιών έχουν στενέψει και μοιάζουν σαν σχισμές και άλλα φαινόμενα συστολής του μήκους κατά τη διεύθυνση της κινήσεως.

"Άλλο έντυπωσιακό φαινόμενο θα ήταν ή διαστολή του χρόνου. Παρατηρητές που θα στέκονταν στο δρόμο θα 'βλεπαν τα φυσικά φαινόμενα επάνω στην κινούμενη μοτοσυκλέτα να διαρκούν περισσότερο, δηλ. τον χρόνο να κυλάει βραδύτερα για τον μοτοσυκλετιστή. Κι αν αυτός, περιφερόταν συνεχώς στους δρόμους της πόλεως επί μεγάλο χρονικό διάστημα, ή ηλικία του θα κυλούσε άργότερα απ' τους συνομήλικούς του, που άπλως θα περπατούσαν. Και θα γερνούσε άργότερα εν σχέσει με τους μη κινουμένους. "Όταν θα πήγαινε στο σπίτι του ύστερα από ένα τέτοιο ταξίδι, θα εύρισκε π.χ. το γυιό του να είναι πιό μεγάλης ηλικίας απ' αυτόν.

"Όχι μόνο ο χώρος και ο χρόνος αλλοιώνεται σ' αυτήν την ύποθετική πόλη, αλλά και ή μάζα των κινουμένων σωμάτων γίνεται μεγαλύτερη, σε σχέση με των άκινήτων. Τόσο μεγαλύτερη, όσο περισσότερο πλησιάζουμε την όριακή ταχύτητα του φωτός. Π.χ. αν ή μοτοσυκλέτα με τον οδηγό της συγίξει 150 κιλá άκίνητη, θα συγίξει 825 κιλá όταν κινείται με 29,5 χιλιόμετρα τη ώρα.

Μá ποιός πιστεύει τέτοια παραμύθια; Δεν ξέρω αν τα πιστεύετε ή δεν τα πιστεύετε. 'Εκείνο που ξέρω είναι ότι αυτά δεν τα λέει καμμιά θρησκεία. Τα λέει μιá από τις σοφότερες θεωρίες της σύγχρονης Φυσικής: ή ειδική θεωρία της σχετικότητας του Einstein. Και πως δεν συμβαίνουν τέτοια φαινόμενα κάθε μέρα; "Α, μην τó λέτε αυτό. Τα φαινόμενα συμβαίνουν και στον δικό μας κόσμο, π.χ. ένας οδηγός αυτοκινήτου άδυνατίζει, όταν τρέχει με 100 χιλ. την ώρα, έπιστρέφει νεώτερος από έναν συνομήλικό του ύστερα από ένα μακρυνό ταξίδι, έχει πιό μεγάλη μάζα από εκείνη, που είχε πριν ξεκινήσει.

Μόνο πού οι μεταβολές αυτές είναι πολύ μικρές και δέν διαπιστώνονται εύκολα, έπειδή ή ταχύτητα του φωτός είναι πολύ μεγάλη. Οί πέντε αίσθήσεις μας λοιπόν δέν μάς πληροφοροῦν γιά τούς ακριβείς νόμους τῆς Φύσεως, ἀλλά μόνο γιά όρια-κές τούς περιπτώσεις. Βλέπετε με τί έντυ-πώσεις και τί έμπειρία θα μεγάλωνε ένας κοινός άνθρωπος, αν ό Δημιουργός άλλα-ζε μία ταχύτητα στη Φύση;

Υπάρχουν άραγε και άλλες φυσικές σταθερές, πού αν άλλαζε ή τιμή τους, θα άλλαζαν με έντυπωσιακό τρόπο οι έμπει-ρίες μας, χωρίς να αλλάζουν οι νόμοι τῆς φύσεως; Βεβαίως. Η σταθερά του Planck π.χ., πού από άποψη μεγέθους βρίσκεται στο άλλο άκρο από εκείνο τῆς ταχύτητας του φωτός: Έχει πάρα πολύ μικρή τιμή και συγκεκριμένα 0,000...66 Js, όπου στη θέση των... υπάρχουν 30 μηδενικά. Και τί θα συμβεί, αν αλλάξει ή τιμή τῆς σταθε-ράς αυτής; Θα αλλάξουν και πάλι άρδην οι έντυπώσεις μας άπ' τον φυσικό κόσμο, κατά την καθημερινή ζωή. Τόσο πολύ, πού θα νομίζαμε πως βρεθήκαμε σ' έναν άλλο φανταστικό κόσμο.

"Ας υποθέσουμε ότι επισκεφθήκαμε μία πολιτεία, στην οποία ή σταθερά του Planck είχε τιμή 1 Js, χωρίς να αλλάξει τίποτε άλλο. Τι θα βλέπαμε σ' αυτήν την πολιτεία; "Αν μιλούσαμε για πράγματα κοινά, όπως ή θέση και ή ταχύτητα ενός αυτοκινήτου ή τó δρομολόγιο ενός λεω-φορείου, θα μάς έλεγαν τρελλούς, πού δέν γνωρίζουμε καθόλου Φυσική. "Αν πηγαί-ναμε να παρακολουθήσουμε έναν ποδο-σφαιρικό άγώνα, θα βλέπαμε τῆ μπάλλα, πού την κύπησε ένας παίκτης, να έξα-πλοῦται και να χάνει τó γνωστό της περι-γραμμα, τόσο πού να μῆν ξέρομε σε ποιό σημείο βρίσκεται. Ούτε τί τροχιά άκολου-θεϊ. Οί άλλοι παίκτες θα τὰ είχαν τελείως χαμένα. Θα είχε γεμίσει τó γῆπεδο μπάλ-λες, τῆ μία δίπλα στην άλλη και έν μέρει

μέσα στην άλλη. "Αν ή μπάλλα κυποῦσε τó δοκάρι τῆς έστίας, θα βλέπαμε ένα περίεργο κῆμα από μπάλλες, πού θα ξεκι-νοῦσε από τó σημείο τῆς συγκρούσεως. Μά θάλασσα θα ήταν τó γῆπεδο να δη-μουρηθοῦν κύματα, σαν να ρίχναμε μέσα μια πέτρα; Με τέτοια μεγάλη τιμή τῆς σταθεράς του Planck δέν διακρίνονται οι μπάλλες άπ' τὰ κύματα. Η άβεβαιό-τητα στη θέση τῆς μπάλλας και στην ταχύτητά της θα ήταν τόσο μεγάλη, ώστε θα τῆν παρατηροῦσαν οι άνθρωποι κάθε μέρα, στο κάθε τους βῆμα και όχι μόνο με ειδικές παρατηρήσεις και με μεγάλης ακριβείας όργανα, όπως συμβαίνει σῆμε-ρα στον κόσμο πού ζοῦμε. Και σε όσο πῶ μικρό χῶρο περιορίζεται ένα σῶμα, τόσο πῶ μεγάλη άβεβαιότητα υπάρχει στην ταχύτητά του, καθώς τώρα κινείται πολύ γρήγορα μέσα στο κλουβί του. Όρισμένες φορές, τó περιορισμένο σῶμα διαπερνά τὰ τοιχώματα και βγαίνει άπ' τó κλουβί του, χωρίς να πηδήσει, ως ποῦμε, επάνω από τó τοίχωμα. Κάτι πού στη Φυσική άποκαλείται φαινόμενο σῆραγγας. Δηλα-δή, τὰ ζῶα, πού φυλάγονται μέσα σε κλου-διά σ' ένα ζωολογικό κῆπο, θα μπορού-σαν να βγοῦν άπ' τὰ κλουδιά τους, χωρίς να άνοιξει ή πόρτα. Θα μπορούσαν δηλ. να διαρροῦσουν προς τὰ έξω κεκλεισμέ-νων τῶν θυρών. Στον κόσμο πού ζοῦμε σήμερα αυτό είναι πολύ άπίθανο, ἀλλά όχι άδύνατο, γιατί ή σταθερά του Planck έχει πολύ μικρή τιμή και τὰ ζῶα του ζω-ολογικού κῆπου έχουν μεγάλο μέγεθος, μεγάλη μάζα. Στην υποθετική πολιτεία όμως με την μεγάλη τιμή τῆς σταθερας του Planck ή δραπέτευση τῶν ζῶων είναι πολύ πιθανή. Γιατί βρισκόμαστε σε μία κβαντική ζούγκλα. Την ονομάζω κβαντι-κή, γιατί ή άρχή τῆς άβεβαιότητας, στην οποία στηρίζονται αυτά τὰ φαινόμενα, είναι βασική άρχή τῆς Κβαντικῆς θεω-ρίας, τῆς δεύτερης μεγάλης σύγχρονης θεωρίας τῶν Φυσικῶν Έπιστημῶν.

Τὰ φαινόμενα πού περιέγραφα, τόσο

στην Κβαντική πολιτεία, όσο και στην προηγούμενη πολιτεία της σχετικότητας, θά ήταν αυτόνομη για τους κατοίκους των πόλεων αυτών και δεν θά ξένιζαν κανέναν. Γιατί θά είχαν μεγαλώσει μ' αυτά. Ξένιζουν έμάς, γιατί μεγαλώσαμε σ' έναν άλλιώτικο κόσμο, στον οποίο άπλως δύο φυσικές σταθερές έχουν άλλες τιμές! Θά μπορούσα νά συνεχίσω και με άλλες φυσικές σταθερές, αλλά είναι άσκοπο. Άλλωστε, για τις περιπέτειες στον χώρο και τον χρόνο έχουμε ξαναγράψει.*

Οι φυσικές έπιστήμες είναι γεμάτες από έννοιες περίεργες και άκατανόητες για τους μη ειδικούς, δίνοντας έτσι την έντύπωση της έπιστημονικής σοφίας. Όμως, ούτε οι ειδικοί, ούτε καν οι έρευνητές, πού εισήγαγαν τις θεωρητικές έννοιες, μπορούν νά τις αναγάγουν στον χώρο της άπλης κοινής λογικής. Κατέφυγαν σ' αυτές για νά οργανώσουν τις πειραματικές μας έμπειρίες, νά τις συσχετίσουν και νά προφητεύσουν νέα φαινόμενα. Ός παράδειγμα, ός πάροουμε την έννοια **ένέργεια**. Όλος ό κόσμος σήμερα μιλάει για την ενέργεια, τις μορφές της, την έξοικονόμηση ενέργειας, νέες μορφές ενέργειας κ.λ.π. Ρωτήστε οποιοδήποτε άνθρωπο έπί της γής, νά σάς εξηγήσει τί είναι ενέργεια; Δεν νομίζω ότι θά πάρετε άπάντηση. Ρωτήστε μετά, με ποιά έπιστημονικό όργανο μετρούμε την ενέργεια; Άν θερμάνουμε μιά χύτρα γεμάτη νερό και μετρήσουμε την αύξηση της θερμοκρασίας, δεν μπορούμε άπ' αυτήν νά υπολογίσουμε την θερμική ενέργεια, πού καταναλώθηκε για την θέρμανση; Βεβαίως ναι. Άλλά εκείνο πού κάνουμε είναι νά υπολογίσουμε με αριθμητικές πράξεις τη θερμική ενέργεια. Όχι νά την μετρήσουμε κατ' ευθείαν. Εκείνο πού μετρούμε είναι ή θερμοκρασία, δηλ. τ ό μ ή κ ο ς έ ν ό ς ν ή - ματος ύδραργύρου στό θερμόμετρο και τή μάζα της χύτρας με τ ό νερό, ζυγίζοντάς

τα. Ούτε τ ό μ ή κ ο ς, ούτε ή μάζα μόνα τους είναι ενέργεια. Τότε τί είναι ενέργεια; Μία θεωρητική έννοια, έπινοηθείσα άπ' την ανθρώπινη διάνοια και για την όποία άδικα θά προσπαθήσετε νά διαμορφώσετε άνθρωπομορφική εικόνα. Υπάρχουν πολλά τέτοια παραδείγματα στη Φυσική, με τ ά όποια ή κοινή λογική τ ά χει χαμένα. Άς π ά μ ε π χ. στό άντιηλεκτρόνιο (ή ποζιτρόνιο), πού προέβλεψε ό Δίρακ τ ό 1928 και ανακαλύφθηκε πειραματικά τ ό 1932. Έδώ μπήκαμε στον χώρο της άντι-ύλης. Είναι δυνατόν νά υπάρχουν όλόκληροι άντικόσμοι και άντιάνθρωποι, κατασκευασμένοι από άντισώματα. Μόνο προσέξτε, άν συναντήσετε τον άντιεαυτό σας, μήν ανταλλάξετε χειραψία! Θά εξαφανισθείτε και οι δύο με μιά τρομακτική λάμψη φωτός και έκλυση ενέργειας πολλών άτομικών βουβών.

Νομίζω ότι έδωσα μερικά παραδείγματα, πού δείχνουν ότι θά ήταν άνόητο νά αναρωτιέται κανείς άν τ ό πύ ρ της Καινης Διαθήκης, πού ανέφερα στην αρχή, έχει σχέση με τ ά φαινόμενα της συνήθους καύσεως ή άν τ ό ύδω ρ της Χριστιανικής διδασκαλίας άποτελείται από ύδρογόνο και όξυγόνο, όπως τ ό κοινό νερό, ή άν ή γή και ό ούρανός της Άγίας Γραφής είναι οι γνωστές μας συνήθεις έννοιες ή άν ή αιώνιος ζωή μοιάζει με την παρούσα και άλλα πολλά. Και θά ήταν άνόητο, άφου ούτε για τ ά πράγματα του παρόντος φυσικού κόσμου δεν μπορούμε νά έχουμε λογική βεβαιότητα. Πάρτε μιά π ρ ό ς μ ί α τ ι ς έννοιες και τ ά φαινόμενα, με τ ά όποια ή Καινή Διαθήκη περιγράφει τ ά έκτός του κόσμου τούτου και θά πεισθείτε ότι δεν έχετε την παραμικρή λογική βεβαιότητα νά άμφιβάλλετε ότι οι έννοιες και τ ά φαινόμενα εκείνα θά μπορούσαν νά περιγράφουν τόν παρόντα Φυσικό Κόσμο με όρισμένες διαφορές έλαχίστων φυσικών σταθερών.

* Ν.Α.Κατσάνος, 'Ο Χώρος και ό Χρόνος, «Άκτίνες» Τεύχος 539, σελ. 80 (1993).

"Όταν έγγραφα προηγουμένως ότι τὰ ζῶα ἐνὸς ζωολογικοῦ κήπου θὰ μπορούσαν νὰ δραπετεύσουν ἀπὸ τὰ κλουδιά τους κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, ἂν ἡ σταθερὰ τοῦ Planck ἦταν μεγαλύτερη, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφιβάλει γι' αὐτό, ἐπειδὴ τὸ προβλέπει ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη. Γιατί ὅμως οἱ ἄπιστοι ἀμφιβάλλουν ὅτι ὁ Χριστὸς ἐπισκέφθηκε τοὺς μαθητὲς του κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, μετὰ τὴν ἀνάστασή Του; Τὸ ἀναστάν σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὑπῆκουε στοὺς νόμους τῆς Φύσεως, ὅπως ὑπῆκουε πρὸ τῆς σταυρώσεως καὶ τῆς ἀναστάσεως; "Ὁχι, βέβαια. Ἀλλὰ ὁ Χριστὸς τοὺς εἶπε: **«ἴδετε τὰς χεῖρας μου καὶ τοὺς πόδας μου ὅτι αὐτὸς ἐγὼ εἰμι»** «ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε ὅτι ἔχω σάρκα καὶ ὀστά» **«ἔχετε τι βρώσιμον ἐνθάδε;» «καὶ λαβὼν ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν».** Συνεπῶς ἦταν τὸ ἴδιο σῶμα. Μὰ τότε, πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; "Υστερα ἀπὸ ὅσα περιέγραψα γιὰ τὰ καθαρῶς φυσικὰ φαινόμενα καὶ πῶς θὰ ἄλλαζαν, ἂν ἄλλαξε ἔστω καὶ μία φυσικὴ σταθερὰ, δὲν νομίζω ὅτι μπορούμε νὰ καταφεύγουμε τόσο εὐκόλα καὶ ἀπερίσκεπτα στὴν κοινὴ λογικὴ, γιὰ νὰ ἀπορρίψουμε τὰ περιγραφόμενα στὴν Καινὴ Διαθήκη, ὡς... φυσικῶς ἀπαράδεκτα! Πᾶ νὰ παραδεχθούμε τὰ συμπεράσματα καὶ τὶς προβλέψεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀπαιτεῖται τόση πίστις, ὅση καὶ γιὰ νὰ ἀποδεχθούμε τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἴσως καὶ περισσότερη! Γιατί λοιπὸν μᾶς ξενίζει τόσο πολὺ ἡ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Γιατί τὴν βλέπουμε τόσο ἀπομακρυσμένη; Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἕνας ἄλλος Φυσικὸς Κόσμος, μὲ ἄλλες τιμὲς ὠρισμένων φυσικῶν σταθερῶν. Ὁ παρὼν Φυσικὸς Κόσμος θὰ ἦταν τότε μία προέκτασις ἐκείνου τοῦ ἄλλου κόσμου, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελοῦσε συνέχεια τοῦ παρόντος.

Ἴσως σκεφθοῦν μερικοὶ ὅτι ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἐπ' ἐλάχιστον τῶν τιμῶν φυσικῶν σταθερῶν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν λεγομένη *«ἀνθρωπικὴ ἀρχή»* (Dicke, 1961), σύμ-

φωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ζωὴ εἶναι ἄμεση συνέπεια τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῶν φυσικῶν σταθερῶν τοῦ Σύμπαντος. Ἀπὸ ὅλους τοὺς δυνατοὺς κόσμους, ὁ πραγματικὸς κόσμος εἶναι ὁ μόνος, ποῦ συμβιβάζεται καὶ ἐπιτρέπει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς.

Ἄπαντῶ: Τὶς ἀλλαγὲς τῶν τιμῶν τῶν δύο φυσικῶν σταθερῶν, δηλ. τῆς ταχύτητας τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σταθερᾶς τοῦ Planck τὶς χρησιμοποίησα μόνο ὡς μεγεθυντικὸ φακὸ, γιὰ νὰ δείξω πὼς καθαρὰ τὰ φαινόμενα, ποῦ ἔτσι κι ἄλλῶς συμβαίνουν στὸν κόσμον ποῦ ζοῦμε. Μόνον ποῦ συμβαίνουν σὲ μικρότερη κλίμακα καὶ δὲν τὰ βλέπουμε εὐκόλα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποστήριζα ὅτι μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν φυσικῶν σταθερῶν θὰ εἶχαμε ἕναν ἄλλο κόσμον καὶ μιὰ ἄλλη ζωὴ, πάλι δὲν θὰ ἔθιγα τὴν ἀνθρωπικὴ ἀρχή, διότι αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν παρούσα ζωὴ, ὅπως τὴν ξέρουμε. Δὲν ὑποστηρίζει ὅτι ἂν ἄλλαζαν οἱ τιμὲς ὠρισμένων φυσικῶν σταθερῶν, δὲν θὰ ὀδηγοῦσαν σὲ μιὰν ἄλλη ζωὴ, διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν παρούσα. Ἦδη πρὶν ἀπὸ τρεῖς αἰῶνες ὁ von Leibnitz ὑποστήριζε ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ δυνατοὶ κόσμοι, ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχει τοὺς δικούς του φυσικοὺς νόμους, τὶς δικές του φυσικὲς σταθερές καὶ ἀρχικὲς συνθήκες, ποῦ μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ παρατηρούμενου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον κόσμον. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Leibnitz ἦταν ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὲς τῶν συγχρόνων φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὁ πρῶτος ποῦ διατύπωσε τὴν γνωστὴ ἀρχὴ διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας, ξεκινώντας μάλιστα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς δυνατοὺς κόσμους. Τώρα θὰ μοῦ πεῖτε: ἡ ἀρχὴ διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας παρέμεινε καὶ ἰσχύει σήμερα, ἀλλὰ οἱ πολλοὶ δυνατοὶ κόσμοι ἰσχύουν; Ἡ μία ἀπὸ τὶς δύο σύγχρονες φυσικὲς θεωρίες, ποῦ ἀνέφερα προηγουμένως, ἡ Κβαντικὴ θεωρία χρησιμοποιοῖ σήμερα τὴν λεγόμενη *«ἐρμηνεία τῶν πολλῶν κόσμων»*. Αὐτὴ ἐπρωτάθη ἀπὸ τὸν Everett τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Princeton καὶ ἀναπτύ-

χθηκε από τον Wheeler του Πανεπιστημίου του Texas και τον Carter του Πανεπιστημίου του Cambridge. "Αν και η έρμηνεία αυτή φαίνεται περίεργη, έντονοις δέν μπορεί νά άπορριφθει επί τή βάσει φυσικων δεδομένων. Γιατί συμβιδάζεται με όλα τά πειραματικά άποτελέσματα.

Ό Carter συνεδύασε τήν άνθρωπική άρχή με τήν έρμηνεία των πολλών κόσμων τής Κβαντικής θεωρίας και εισήγαγε τήν άρχή τής «πραγματικότητας». Από τους πολλούς κόσμους του Everett ό Carter θεωρεί ως πραγματικούς μόνον εκείνους, που ικανοποιούν μία βιολογική άπαιτηση: πρέπει νά έχουν τέτοια χαρακτηριστικά, ώστε νά καθιστούν δυνατή τήν ύπαρξη όργανισμών, που νά ενεργούν ως «παρατηρητές» τής φύσεως.

Αυτό μάς θυμίζει τήν άρχή του Κοπέρνικου τό 1543, ότι ή Γη δέν είναι τό κέντρο του Κόσμου. Η γενίκευση τής άρχής αυτής, ως κοσμολογική άρχή, λέει ότι καμμιά θέση όπουδήποτε στο Σύμπαν δέν είναι ευνοϊκώτερη από τις άλλες. Μά αν παρατηρητές υπάρχουν μόνο στη Γη, λόγω των ειδικών συνθηκών, νόμων, φυσικών σταθερών κ.λ.π., αυτή ή θέση στο Σύμπαν δέν είναι ευνοϊκώτερη άπ' τις άλλες;

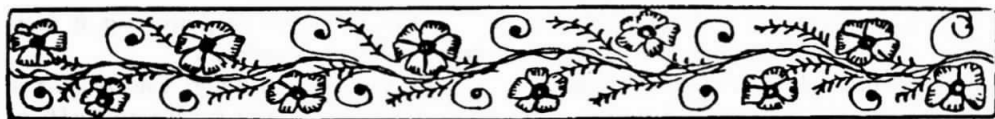
Ό Wheeler άπορρίπτει παντελώς τήν ιδέα ότι ή ζωή και οι παρατηρητές είναι τυχαία φαινόμενα σ' ένα Σύμπαν άνεξάρτητο παρατηρητών και ύποστηρίζει ότι ή Κβαντική θεωρία μάς όδηγει νά πάρουμε στα σοβαρά τήν αντίθετη άποψη, ότι ό παρατηρητής είναι τόσο σημαντικός για τήν δημιουργία του Σύμπαντος, όσο ση-

μαντικό είναι τό Σύμπαν για τήν δημιουργία του παρατηρητού. Λέγεται μάλιστα ότι με τήν ύπόθεση αυτή ό Wheeler έχει μεταφέρει τήν άνθρωπική άρχή πολύ πέραν τής έρμηνευτικής λογικής και έχει διασχίσει τό κατώφλι τής μεταφυσικής.

"Ας σταματήσω έδω για νά μη νομίσετε ότι άναπτύσσω φυσικές θεωρίες περι τής δομής του άλλου κόσμου, που ύπάρχει πέραν του φυσικού θανάτου. Με όσα έγραφα ήθελα απλώς νά τονίσω ότι αυτά που περιγράφονται στην Άγία Γραφή για τή Βασιλεία των ούρανών, τήν άνάσταση των νεκρών, τήν αιώνια ζωή, τό "Άγιον Πνεύμα υπό μορφήν πυρίνων γλωσσών, τό ύδωρ τό ζών κ.ά. είναι πολύ πιθανότερα και, αν θέλετε, πλησιέστερα προς τήν άνθρώπινη λογική, από τά σύγχρονα συμπεράσματα των φυσικών έπιστημών. Έννοώ ότι τά τελευταία είναι πιο άπίστευτα. Θα μου πείτε: είναι πιο πιστευτή ή άνάσταση των νεκρών; Τήν άπάντηση στο τελευταίο έρώτημα τήν έδωσε κατά τρόπο συγκλονιστικό ό Άπόστολος Παύλος, στην Α' προς Κορινθίους Έπιστολή του: «ει δέ άνάστασις νεκρών ούκ έστιν, ούδδ Χριστός έγήγεραται· ει δέ Χριστός ούκ έγήγεραται, κενόν άρα τό κήρυγμα ήμών, κενή δέ και ή πίστις ήμών»

N. A. ΚΑΤΣΑΝΟΣ

Καθηγητής τής Φυσικοχημείας
στο Πανεπιστήμιο Πατρών

ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ*

Ἡ περάτωση σπουδῶν καὶ ὁ χρονικὸς τερματισμὸς τοῦ Γυμνασιακοῦ ἢ Πανεπιστημιακοῦ «**Κύκλου Φοιτήσεως**», πού καθορίζει τὸ **τυπικὸ πρόγραμμα μαθημάτων** δὲν συνιστᾶ τὸ τέλος τῆς οὐσιαστικῆς πνευματικῆς θητείας τοῦ ἐπιστήμονος, τοῦ καλλιτέχνη, τοῦ ἐρευνητοῦ. Ἡ μάθηση καὶ ἡ μαθητεία τοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ ἠθικὴ μαρτυρία καὶ γνώση «*διὰ βίου*». Ὁ Πλατωνικὸς Μένων αἰῶνες τώρα διδάσκει καὶ νοουθετεῖ: ὁ ἀγώνας καὶ ἡ ἀγωνία τῆς Γνώσης (καὶ ἐπίγνωσης εὐθύνης) εἶναι ἄθλος ζωῆς καὶ ἀθλοθέτημα «*διὰ βίου*».

Ἡ Γνώση –ἄς τὸ τονίσουμε– δὲν εἶναι πάντα οἱ «*πολλὲς γνώσεις*». Ἡ αὐθεντικὴ Γνώση, εἶναι ἡ γνώση τῆς ἀγάπης, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀλήθειας. Εἶναι ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ χαρακτήρος, ἡ ἀρτίωση πνευματικῆς προσωπικότητος, εἶναι ὁ ἀκέραιος ἄνθρωπος, ὁ ὑγιὴς στὸ σῶμα, ὁ ἠθικᾶ ἀνδρείος στὴν ψυχὴ καὶ στὸ Πνεῦμα. **Αὐτὸ περιμένει ἡ Ἑλληνικὴ Κοινωνία ἀπὸ τῆς νέας γενιᾶς τῶν δημιουργῶν.** Εἶναι ἡ καλύτερη, ἡ ἰσχυρότερη θωράκισή της σὲ ὦρα ἐπιβουλῆς «*ἀσπόνδων φίλων*» καὶ ἐχθρῶν τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀκέραιους ἀνθρώπους, λοιπόν, μὲ Γνώση ἀλήθειας καὶ ἐπίγνωση ἠθικοῦ χρέους ἀναμένει σήμερα ἡ Ἑλληνικὴ Πατρίδα. Καὶ «*στρατιῶτες ἰδεῶν*», ἄνδρες μαχητῆς, ἐρευνητῆς, ἐπιστήμονος, καλλιτέχνης καὶ ἐργάτης τῆς εἰρήνης καὶ τῆς συνεργασίας στὴν Ἐνωμένη Εὐρώπῃ τοῦ 21ου αἰῶνα.

Ἡ ἱστορικὴ καὶ πνευματικὴ κληρονο-

μία τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἡ ὑψηλόφρων ἐκείνη τῶν «*γιγαντομάχων διὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς οὐσίας*» (Πλάτωνος «*Σοφιστής*» 246α) εἶναι τοῦ Ἡρακλείτου, πού πρῶτος εἰσάγει τὴ βαθύτερη ἔννοια τῆς «*φρονήσεως ὡς γνώσεως τῆς πράξεως*» καὶ διδάσκει ὅτι «*ἀρετὴ καὶ σοφίη*» εἶναι «*ἀλήθεια λέγειν καὶ ποιεῖν κατὰ φύσιν*» (W. Jaeger «*Παιδεία*» Α' σ. 527)».

Πρέπει τὴν δύσκολη αὐτὴ ὥρα τῆς «*κρίσεως*» καὶ τῆς «*συγχύσεως*» νὰ κτίσουμε ἀρράγιστο τὸ πνευματικὸ «*βάθρο ἐκκινήσεως*» γιὰ νέους ἀγῶνες δημιουργίας. Καὶ νὰ θεωρήσουμε ὡς ὦρα ἐλπίδος καὶ ἀληθείας –τῆς δικῆς μας ἀλήθειας– τὸ ἱερὸ ξεκίνημα καὶ βηματισμὸ πνευματικοῦ βίου. Πρέπει νὰ βροῦμε τὴν «*ἀλήθεια*» τοῦ σήμερα καὶ τοῦ αὔριο μὲ ἀγῶνα (καὶ ἀγωνία), μὲ τὴν συμπαράσταση καὶ τὴ βιωμένη ἀλήθεια τῆς ἑλληνικῆς (ἀλλὰ καὶ σύγχρονης) σκέψης, τῶν μεγάλων προγόνων, τῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων μας. Μιᾶς Γνώσης καὶ ἀλήθειας πού πρέπει νὰ ἀγκαλιάσουμε ὡς σύμβολο ἀγάπης, ὡς ὀρόσημο καὶ «*σηματωρὸ*» ζωῆς –ὅπως λέει ὁ ποιητῆς μας. "Ἄς μὴ ξεχνᾶμε τὸ ὑψηλὸ πνευματικὸ σύνθημα τοῦ ἀποστολικοῦ μηνύματος «*Ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ*».

Ἡ δικὴ μας ἀλήθεια, βεβαίως, θὰ στηριχθεῖ στὴ γνώση, στὴ βιωμένη ἐμπειρία, τὴν ἀλήθεια, τὴν πίστη ἐκείνων πού μᾶς νοουθετοῦν αἰῶνες τώρα ὡς σήμερα μὲ ἀγάπη, μὲ ἀμέριστη φροντίδα. Εἶναι οἱ ἀγωνιστῆς τῆς Ἐρευνας, τῆς Τέχνης, τῆς Ἐπιστήμης, οἱ πνευματικοὶ ἥρωες τοῦ Πολιτισμοῦ, τῶν ἠθικῶν ἀξιών, οἱ Πατέ-

* (Μήνυμα «*Λόγου Παραίνεσεως*» πρὸς τοὺς τελειοφοίτους τοῦ Κολλεγίου Saint Laurence (Πλυράδα) τὴν 4ην Ἰουνίου 1993).

ρερς τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Πίστεως. Δὲν εἶναι εὐκόλη ἡ ἀναζήτηση, ἡ ἀνεύρεση τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, ὅ,τι ὀρίζουμε ὡς ἀσφαλὲς καὶ βέβαιο, ὅ,τι στηρίζεται σὲ ἀκριβῆ ἐργαστηριακὰ πειράματα καὶ παρατήρηση, ὅ,τι «θεμελιώνεται» ἡ αὐστηρὴ μαθηματικὴ ἀνάλυση καὶ «ἐπαλήθευση» πέρασε περιόδους σοβαρῶν ἀμφιβολιῶν καὶ σοβαροτάτων διαφεύσεων.

Ἡ «Θεωρία τῆς Σχετικότητος», –παραδείγματος χάριν– ὁ χῶρος τῆς Κβαντομηχανικῆς, ἡ «Ἀρχὴ τῆς Ἀπροσδιοριστίας» –τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας– ἀνέτρεψαν ὡς ἓνα μεγάλο βαθμὸ, στὸ χῶρο κυρίως τοῦ μικρόκοσμου (τοῦ πυρήνος τοῦ ἀτόμου) τὴν κλασσικὴ Νευτώνεια Μηχανικὴ. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὸ χῶρο τῆς πυρηνικῆς Φυσικῆς, τῆς Ἀστροδυναμικῆς καὶ τῆς Μοριακῆς Βιολογίας μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς στατιστικῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς θεωρίας τῶν πιθανοτήτων –καὶ τελευταῖα τῶν «Μαθηματικῶν τοῦ Χάους» – ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια, πὺν ἐκφράζει ἡ μεγάλη Γνώση, τοῦ φυσικοῦ ἐπιστητοῦ, πὺν αὐτὴ «προσδιορίζει» καὶ «ὀδηγεῖ» στὴν μεταφυσικὴ θέαση τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας, τοῦ θαύματος τῆς ὑπάρξεως, τοῦ προβλήματος τοῦ ὄντος. Ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἐπώδυνη πορεία συνεχίζεται, πρέπει νὰ συνεχίζεται, ἀπὸ ὅλους μας.

Στὸ ἠθικὸ σύμπαν ἡ ἀναζήτηση μιᾶς ἄλλης Γνώσεως, τὸ πλησίασμα μιᾶς ἄλλης ἀλήθειας, εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερη στὴν τραχειὰ ὥρα τῆς φρενίτιδος τῆς ἐποχῆς μας, ἐποχῆς φοβερῶν ἀμφισθητήσεων καὶ συγχύσεως στόχων, «σκοπῶν» καὶ «μέσων», πὺν χρειάζονται γιὰ τὴν προσέγγιση τῶν στόχων. Ἡ ἐποχὴ μας ἀγωνίζεται μέσα στὸ ζόφο τῆς ὀδύνης (τῶν πολέμων, τῶν «συγκρούσεων ἰδεῶν»), μὲ τὴν προδοκία τῆς ἐλπίδος, τὴ μαρμαρυγὴ ἀνεσπέρου φωτός, νὰ πλησιάσει τὴ Γνώση (καὶ τίς «γνώσεις»), νὰ δεῖ καὶ νὰ βιώσει τὴν Ἀλήθεια πὺν «ἐλευθερώνει» καὶ «σῶζει». Ὁ Ποιητὴς Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὑπενθυμίζει αἰῶνες τώρα:

«Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς...».

Βαρειὰ εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου πὺν ἀγρυπνεῖ μὲ τὴν ἔγνοια τοῦ «Πῶς» καὶ «Γιὰτὶ». Ἔτσι ἦταν πάντοτε στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, στὴν πορεία τοῦ Πνεύματος.

Θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ἐδῶ, τὸ πὺν συμβολικὸ ἴσως μῦθο, στὴν ἐπίπονη, τὴ «βαθμιαία» ἀνεύρεση «ψηγμάτων Γνώσεως» καὶ ἀλήθειας: Εἶναι ὁ Πλατωνικὸς «Μῦθος τοῦ Σπηλαίου» – τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τῆς «Πολιτείας». «Ἐκεῖ ἡ γνώση καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ κόσμου (ἀπὸ τὴν πὺν «μικρὴ», καὶ ἀμυδρὴ) ὀδεύει μὲ «ἀναβαθμούς» πρὸς τὴ μεγαλύτερη, τὴν ὑψηλότερη, τὴν πὺν φωτεινὴ. Ἐκεῖ «συνδέεται» βαθύτερα μὲ τὸ ἀγαθὸ τῆς Παιδείας καὶ τῆς πνευματικῆς ὀλοκληρώσεως, χρέος τοῦ Παιδαγωγοῦ καὶ Δασκάλου μέγιστο. Οἱ «δεσμῶτες» τοῦ Πλατωνικοῦ σπηλαίου ἀλυσσοδεμένοι, δὲν μποροῦν νὰ γυρίσουν τὸ κεφάλι τους πρὸς τὴ φωτεινὴ εἴσοδο τοῦ ὑπογείου σπηλαίου καὶ τὸ μόνον πὺν βλέπουν στὸν ἀκρότοιχο τοῦ σπηλαίου εἶναι οἱ «σκιὲς τῶν ἀντικειμένων» πὺν μεταφέρουν τὰ ἄτομα, ὅσα περνοῦν ἀπὸ τὸν ἀνοικτὸ δρόμο πὺν περνάει μπροστὰ ἀπὸ τὸ σπήλαιο. Μιὰ μέρα ὅμως, κάποιος ἐλευθερώνει ἓνα δεσμῶτη γιὰ νὰ τὸν βγάλει ἔξω ἀπὸ τὸ σπήλαιο. Ἐκεῖνος παρὰ τὴ δυσφορία καὶ ἀντίδρασή του, ἀνεβαίνει μὲ δυσκολία τὸν ἀνήφορο ἀπὸ τὸ ὑπόγειο τοῦ σπηλαίου, ἀντικρῶζει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ τὸ φωτεινὸ ἥλιο, καί, κατανοεῖ μὲ βαθειὰ ἐκπληξη πὺς ὅ,τι ἔβλεπε στὸ σπήλαιο ἦταν σκιὲς καὶ ὄχι πράγματα. Ὁ δεσμῶτης συνειδητοποιεῖ καὶ γνωρίζει σὲ τί σκοτάδι ζοῦσε, ἀλλὰ δὲν μένει ἐκεῖ καὶ δὲν ἐφησυχάζει: ἀποφασίζει νὰ κατέβει ξανά στὸ σκοτάδι τοῦ σπηλαίου καὶ νὰ «διδάξει», νὰ «δείξει» στοὺς συντρόφους δεσμῶτες τὴν «πλάνη τῶν σκιῶν» πὺν ζοῦν, τὸ φῶς πὺν τοὺς περιμένει ἂν τὸν ἀκολουθήσουν στὴν ἔξοδο τους ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ σπήλαιο. Κι ὅμως, γνωρίζει τὸν

κίνδυνο: να χαρακτηρισθεί τρελλός κι ακόμη να προσηλακισθεί από τους συντρόφους-δεσμώτες, που δεν μπορούν ν' αλλάξουν εύκολα γνώμη, συνηθισμένοι στο φυσικό σκοτάδι του σπηλαίου που στηρίζει (και μεγαλώνει) το σκοτάδι του νου και της ψυχής.

Τò ύψηλό μήνυμα τής «*παραβολής του Πλατωνικού μύθου*», ως αλληγορία και διδασχὴ μᾶς ὁδηγεῖ στὴ μεγάλη εἰκόνα, στὸ νόημα τής Παιδείας καθὼς τονίζει:

«...ἀπέικασον τοιοῦτω πάθει τὴν ἡμετέραν φύσιν παιδείας τε καὶ περὶ ἀπαιδευσίας...».

Οἱ στόχοι τής Παιδείας, τὸ «*μέγιστον μάθημα*» τής ἱστορίας καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ τίθεται σήμερα στὴν πρώτη γραμμὴ. Καὶ καλούμεθα νὰ στοιχηθοῦμε σὲ θέση ἀγῶνος (καὶ ἀγώνων) εὐγενικοῦ, «*τὸ χρέος μὴ κινοῦντες*» -ὅπως ὑμνεῖ ὁ Καβάφης- *σ' ἐκείνους πὺν φυλᾶνε Θερμοπίλες...».* Ἡ παιδεία, ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ ὁ Χριστιανικὸς Εὐαγγελισμὸς τής ἀγάπης εἶναι ὁ στίβος σκληρῆς θητείας «*Πνεύματος Ἁγίου*». Ὁ μέγας Βρεταννὸς φιλόσοφος καὶ παιδαγωγὸς Alfred North Whitehead, πὺν δίδαξε εἴκοσι καὶ πλέον χρόνια στὸ Πανεπιστήμιον Harvard, ἐδημοσίευσεν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1929 ἓνα «*μικρόν*» (ἀλλὰ ἐξόχως σημαντικὸ καὶ «*μεγάλον*») τόμον διαλέξεων καὶ δοκιμῶν του μετὰ τίτλον «*The Aims of Education*» «*Οἱ Σκοποὶ τής Ἐκπαιδεύσεως*». Ἡ *πρῶτη διάλεξη* τοῦ τόμου δόθηκε στὸ Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Μαθηματικῶν - **στὸ Cambridge τὸ 1912** - στὸ εἰδικὸ τμήμα τοῦ Συνεδρίου, τὸ ἀφιερωμένον στὴν Ἐκπαίδευσιν καὶ *ἡ τελευταία του ὁμιλία* στὴ Business School τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τὸ 1928. Τὰ παιδαγωγικὰ αὐτὰ δοκίμια -χρονολογικὰ «*παλαιά*»- ἔχουν ἀκριβῶς καὶ σήμερα, τὴν ἀγέραστη πνοὴ τής ὁμορφιάς, τὴ ζεῖδωρη θαλπωρὴ τής ἀλήθειας, τής Παιδείας καὶ τής φιλοσοφίας τοῦ παιδευτικοῦ ἔργου, τοῦ πρωτόφανου ἔργου - Θε-

μελίου τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Τὰ δοκίμια, θυμίζουσιν τὸ μεγαλεῖο τοῦ Πλατωνικοῦ μύθου τοῦ «*σπηλαίου*», τὸ βαθὺ ἔτασμά τής παιδευτικῆς διδασχῆς τῶν Προσωκρατικῶν, τοῦ Ξενοφάνους καὶ τοῦ Πυθαγόρα, τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τῶν Τραγικῶν, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῶν Στωϊκῶν. Καὶ ἀναδίδουσιν τὴ ζωντανὴ αἴρα ἐλευθερίας ἤθους καὶ «*θέωσης*», πὺν ζοῦμε στὴ σπουδῇ τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, τής ἐπὶ τοῦ «*Ὅρους Ὁμιλίας*», τῶν ἔργων τῶν Πατέρων τής Ὁρθοδόξιας, τής μεγάλης Τέχνης καὶ ἀληθινῆς Ἐπιστήμης, τέλος τής Ποίησης: ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον ἕως τὸν Σολωμὸν καὶ τὸν Κάλβον, τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν Σικελιανόν, τὸ Σεφέρη καὶ τὸν Ἑλύτη. Θὰ ξεχωρίσω ἀπὸ ὅλα τὰ κείμενα τοῦ τόμου «*The Aims of Education*» τὸ δεύτερον κεφάλαιον μετὰ τίτλον «*The Rhythm of Education*», πὺν ἔχει πιστεῦω καίριον γιὰ σήμερα παιδαγωγικὸν χαρακτῆρα καὶ ὑψηλὸν φιλοσοφικὸν μήνυμα. Θὰ ἀναφερθῶ περιληπτικὰ στὰ κεντρικὰ σημεῖα πὺν ἄνετα μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν σήμερα «*Ἐγχειρίδιον Παιδαγωγικῆς*», ἀκέραιης καὶ ὁλοκληρωμένης. Ὁ σοφὸς δάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν «*ἐκπαίδευσιν*» καὶ διδασκαλίαν τοῦ μικροῦ μαθητοῦ καὶ **ἀναπτύσσει σταδιακὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τής Παιδείας, ἐκείνης πὺν ταιριάζει στὸ ἐκάστοτε ἐπίπεδον καὶ στάθμην πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ὠριμότητος.** Ὁρίζει ὡς «*ρυθμόν*» (Rhythm) τής παιδευτικῆς διαδικασίας τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν πὺς διαφορετικὰ θέματα (καὶ τρόποι σπουδῆς καὶ μαθήσεως) πρέπει νὰ διδάσκονται καὶ νὰ μελετῶνται σταδιακὰ καὶ «*παράλληλα*» μετὰ τὸ μέγλωμα, τὴν ὠρίμανσιν τοῦ νέου καὶ τής ψυχῆς τοῦ μαθητοῦ. Τοῦτο βεβαίως -καὶ ὁ Whitehead τὸ ὑπογραμμίζει- εἶναι μιὰ ἀπλή παιδαγωγικὴ ἀρχὴ καὶ ἀλήθεια πὺν κατὰ κανόναν, τονίζει, **ξεχνιέται ἢ ἐφαρμόζεται λαθεμένα.** Ὁ διαπρεπὴς παιδαγωγός, περιγράφει καὶ ἐμβαθύνει σ' ὅλον τὸ φάσμα τής ἱεραρχήσεως

καὶ τελετουργίας τῶν σκοπῶν καὶ στόχων (πρακτικῶν καὶ θεωρητικῶν) τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς μαθήσεως. Οἱ ὡς ἄνω ἐπισημάνσεις (καὶ τὰ λοιπὰ θέματα, ποὺ ἀναλύονται καὶ ὀριοθετοῦνται πνευματικὰ στὸ κλασσικὸ αὐτὸ κείμενο) ἔχουν ἄμεση σχέση σήμερα γιὰ ὄλους μας. Τὸ γνωρίζουμε, τὸ ξέρουμε, τὸ ζοῦμε τὸ ἀδιέξοδο τῆς τραγωδίας τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας τῆς «Υἱόθεως» κατὰ τῆς Γλώσσας μας... Ἡ Ἐκπαίδευση, ἡ Γλῶσσα καὶ ἡ Παιδαγωγική, ἔχουν δῆθεν «ἀπλοποιηθεῖ» με ἀποτελεσμα σήμερα, τὴν ὑπονόμηση -σὲ πλεῖστα σημεῖα τὴν κατάρρευση- τοῦ παιδευτικοῦ ἔργου, ποὺ σημαίνει ὑπονόμηση καὶ κατάρρευση τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Δημοκρατίας, τῆς εὐνομούμενης Πολιτείας. Ἡ «ξύλινη γλῶσσα», ἡ ρηχὴ, ἡ ἀπνευματιστὴ, ἡ «ξύλινη στάση», ἡ στεγνὴ, ἡ ἄνυδρη ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ πράξη, σ' ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐκπαίδευσέως, συνιστοῦν πρόβλημα ἐγκληματικῆ, ἀληθινῆς ἱστορικῆς κακουργίας ποὺ ὀδηγεῖ στὴ «Φλεγμαίνουσα Πολιτεία», ποὺ τείνει στὴν Πατρίδα μας (ἀλλὰ καὶ σὲ παγκόσμια σχεδὸν κλίμακα) ν' ἀντικαταστήσει τὴν «Ὁρθὴ Πολιτεία» τοῦ Πλατωνικοῦ στοχασμοῦ. Στὴν Πατρίδα μας, οἱ ἀπεργίεις διδασκόντων καὶ διδασκομένων, οἱ καταλήψεις, οἱ δηώσεις τῶν κτηρίων καὶ τοῦ Πνεύματος τῆς Παιδείας, τὰ ἀπαράδεκτα φαῦλα -κατὰ κανόνα- αἰτήματα καὶ «δικαιώματα» -χωρὶς τὴν «εὐθύνη» ποὺ πρέπει νὰ τὰ συνοδεύει- ἔχουν ἐξουθενώσει τὴν ἱεραρχία καὶ ἱεράρχηση τῶν παιδευτικῶν ἀξιῶν καὶ ἔχουν τραυματίσει θανάσιμα τὰ εὐγενῆ κίνητρα ἄμιλλας, ἐμπνευστικῆς δημιουργίας καὶ παραγωγικῆς ἐργασίας.

Χρειαζόμαστε σήμερα, μιὰ ἀκέραιη Παιδαγωγικὴ Ἀλήθεια καὶ Ἐλευθερία καὶ μαζί μιὰ ἀνάταξη-ἀνύψωση τῶν ἀξιῶν καὶ μιὰ «ἀνασύνταξη πίστεως» με κέντρο τὸν Ἄνθρωπο. Ὁ A. Huxley, τόνισε σὲ μιὰ εἰσήγησή του με τίτλο «Ἀνθρώπινες Δυνατότητες» τὴν συνειδητοποίηση, τὴν κράτυνση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὡς ἀπό-

λυτῆς ἀξίας. Μιὰ τέτοια στάση ζωῆς καὶ συνειδητοποίηση τῆς αὐταξίας τοῦ ἀνθρώπου, ὀδηγεῖ τὸν νέο ἄνθρωπο -ἀλλὰ καὶ τὸν μεγάλο- σὲ μιὰ νέα πορεία αὐτογνωσίας καὶ «γνωριμίας με τὸν ἑαυτό του» καὶ τὶς πηγές τῶν «ἔσω δυνάμεων» καὶ δυνατοτήτων του, γιὰ ὀλοκλήρωση καὶ αὐτοανάπτυξη. (A. Huxley "Human Potentialities" Vol. I-N.Y. - Gifford Associates). Ὁ John Gardner - ὅπως ἀναπτύσσεται σ' ἓνα ἐξαιρετὸ βιβλίον τῶν G. Moustakas καὶ Gereta Perry με τίτλο «Παιδαγωγικὴ τῆς Ἐλευθερίας» ("Learning to be free") «προάγει ἐπιπρόσθετη ὑποστήριξη γιὰ τὴν ἀξία πνευματικῆς αὐτογνωσίας καὶ συνειδητοποίησης, ἐνῶ παραθέτει κατάλογο παραγόντων ποὺ δείχνουν τὴν ἀνάγκη γιὰ «αὐτο-ανανέωση» ὅπως:

- α) Ἡ Ἀνάπτυξη γιὰ πολλὰ ἄτομα, ἔχει σταματήσει καὶ ἡ παρακμὴ ἔχει ἀρχίσει νωρὶς στὴ ζωὴ τῆς ὠριμότητας·
- β) Πολλὰ ἄτομα ἔχουν ὑφάνει περίπλοκα σχεδιασμένους ἰστούς, ποὺ κάνουν τὴν αὐτοεξέλιξη ἐξαιρετικὰ δύσκολη, καὶ συχνὰ ὀδυνηρὴ· ἐνῶ ἔχουν στενέψει τὸ πειδίον καὶ τὴν ποικιλία τῆς ζωῆς τους σὲ τέτοια ἔκταση, ποὺ οἱ «ἐπιλογές» νὰ εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτες·
- γ) Διαρκῶς καὶ περισσότερο πολλοὶ ἄνθρωποι, κυρίως νέοι, παίρνουν τὸ περιβάλλον τους ὡς δεδομένο καὶ βρίσκουν ὅλο καὶ λιγότερη παρῶθηση γιὰ τὴ ζωὴ καὶ «ἔξαψη»-ἔξαρση μέσα σ' αὐτή...». Ὁ Gardner στὴν ἐρευνά του «προτείνει γιὰ τὴν ἀνανέωση» τοῦ ἑαυτοῦ - μιὰ ὑψηλὴ μορφὴ ὑπέρβασης καὶ αὐτογνωσίας «πῶς τὸ ἄτομο πρέπει νὰ βοηθηθεῖ γιὰ ν' ἀναπτύξει ἰκανότητες, σκέψεις, στάσεις, γνώση καὶ κατανόηση ποὺ θὰ τὸν συνδέσουν με τὶς τεράστιες δυνατότητές του καὶ θὰ τὸν «καθελκύσουν» στὸ ἀτελείωτο «ταξείδι τῆς ἀνακάλυψης» τοῦ ἑαυτοῦ με τὴν ἀνάπτυξη τοῦ προσανατολισμοῦ «πῶς νὰ πράττεις», πῶς οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τὴν αὐτο-ανανέωσή του» (Ἐκδόσεις: Ταμσός - 1986).

Θὰ ἀνακεφαλαιώσουμε τὸ μήνυμα τοῦτο τῆς Παιδείας, τῆς Ἐλευθερίας, τῆς ἀνθρώπινης Ἀξιοπρέπειας (καὶ αὐτοαναπέλευσης) ποὺ πρέπει νὰ γίνῃ βίωμα (καὶ πίστη) ὄλων μας. Στρατιῶτες καὶ θεματοφύλακες ἰδανικῶν χρειάζεται σήμερα ἢ χερμαζόμενη Πατρίδα μας... Ἱεροφάντες χρειάζεται σήμερα ἢ κοινωνία μας, ἀληθινούς ἰδεολόγους ποὺ θὰ τηρήσουν τὸν ὄρο τους ἀφαλκίδευτο, τὸν ὄρο πρὸς τὸ Γένος καὶ τὶς γενεὲς ποὺ θὰ ἔρθουν, πρὸς τὴν Κοινωνία τῶν πολιτῶν καὶ τὴν Ἑλληνικὴ οἰκογένεια (καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια αὐριο στὴν Ἐνωμένη Εὐρώπη). Λειτουργοὺς ἔχει ἀνάγκη ἡ ἐποχὴ μας, διακόνους τῆς εἰρηνικῆς δημιουργίας καὶ τοῦ χρέους πρὸς τὴν πανανθρώπινη κοινωνία τῶν λαῶν, πρὶν καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλους πρὸς τοὺς φτωχοὺς λαοὺς τοῦ Τρίτου Κόσμου, τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς ἀποκλήρους ποὺ διψᾶνε γιὰ Εἰρήνη, ποὺ πεινοῦν, καὶ πεθαίνουν (40 περίπου ἑκατομμύρια νεκρῶν κάθε χρόνο ἀπὸ πείνα καὶ ἀρρώστειες, 100) ἑκατὸ ἑκατομμύρια ἐγκαταλειμμένα παιδιὰ ζοῦν ἀνάμεσά μας σήμερα) ποὺ περιμένουν λίγο ψωμί καὶ λίγη δικαιοσύνη, πολλὴ συμπαράσταση καὶ ἀγάπη, μιὰ μοῖρα στὸν Ἥλιο...

Αὐτοί, λοιπόν, οἱ σταυροφόροι τοῦ «καλοῦ κ' ἀγαθοῦ»: θὰ τιμήσουν τὸν τίτλο τοῦ Ἀνθρώπου, μὲ τὸ σεβασμὸ τους πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ: τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Δικαιοσύνης. **Εἶναι οἱ ἀρχὲς ποὺ γεννήθηκαν καὶ ρίζωσαν ἐδῶ στὴν ἱερὴ Γῆ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Πατέρων καὶ προπατόρων.** Στὸ πάνσεπτο Ἑλληνικὸ χῶρο, δλάστησαν ἡ Ποίηση καὶ ἡ Φιλοσοφία, ἡ Τέχνη, ἡ Ἱστορία, ἡ Ἐπιστήμη, οἱ ὑψηλὲς ἔννοιες τῆς ἰσηγορίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἰσοπολιτείας, ὅ,τι ὀριοθετεῖ καὶ κρατύνει τὸ θεμέλιο τῆς Δημοκρατίας. Τὸ Ἑλληνικὸ Πνεῦμα, μὲ τὸ σφρίγος καὶ τὸ κάλλος τῶν ἰδεῶν, φώτισε τὴν οἰκουμένη καὶ γαλούχησε τὴν ἀνθρωπότητα αἰῶνες τώρα. Εἶναι «ἀπαίτηση» καὶ κορυφαῖο

«αἶτημα τῶν καιρῶν» νὰ στηρίξουμε τὴν ἀλήθεια, τὴν ἄμωμη παρακαταθήκη τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ, ὅ,τι συνιστᾶ τὸ κλέος τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, τὸ ἀσπλοῦ ἦθος τῆς θεοτόκου Ἐλευθερίας.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς βρισκόμαστε σὲ δύσκολη, ἱστορικὴ συγκυρία, σὲ θάναυση ὥρα συγκρούσεων μὲ μύριους φανεροὺς καὶ κρυφοὺς κινδύνους. Ἀπειλοῦνται σήμερα, ἀξίες αἰῶνων ποὺ στήριξαν ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ τὸν Ἀνθρωπο, τὴν Οἰκογένεια, τὴν Κοινωνία, τὰ Ἔθνη, τὸν Πολιτισμὸ.

Σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη ἱστορικὴ ὥρα ἡ εὐθύνη, ὅπως τονίσαμε, εἶναι συλλογικὴ καὶ ἀτομικὴ. Εἶναι πρωτίστως εὐθύνη ἡμῶν τῶν μεγάλων, τῶν γονέων καὶ διδασκάλων: Αὐτοὶ μὲ τὴν πράξη τοῦ παραδείγματος «πάντοτε τὴν ἀλήθειαν ὀμιλοῦντες πλὴν χωρὶς μίσος γιὰ τοὺς ψευδομένους» (Καβάφης), θὰ διδάξουν μὲ τιμότητα καὶ ἀλήθεια τὴν νέα γενιὰ, ἓνα νέο ἀνθρωπιστικὸ οὐμανισμὸ ἐλευθερίας, ἀγάπης καὶ καταλλαγῆς.

Ζοῦμε σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ φαίνεται νὰ κυριαρχεῖ τὸ ψεῦδος, ἡ βία, τὸ μῖσος. Βεβαίως ὑπάρχουν ἀνάμεσά μας οἱ ἐκλεκτοί, οἱ δάσκαλοι, οἱ ἀληθινοὶ ταγοί. Αὐτοὺς θὰ ἀκολουθήσουμε γιὰ νὰ ἀνακόψουμε τὴν ἐμπράγματη ἀπειλὴ κατὰ τῆς Παιδείας καὶ τῆς Γλώσσας μας, καὶ τὶς ἐκτροπὲς στὸ φυσικὸ καὶ παραδοσιακὸ μας Περιβάλλον (ἀπὸ ρυπάνσεις-μολύνσεις καὶ οἰκολογικὲς ὑποδαθμίσεις).

Ἀπειλεῖται σήμερα ὁ Ἑλληνικὸς χῶρος, τὰ σύνορα τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος ἀπὸ Ἀνατολὴ καὶ Βορρᾶ. Καὶ θὰ «ἀπειληθεῖ» σοβαρὰ ἡ ἱστορικὴ καὶ πολιτιστικὴ μας ταυτότης καὶ ἡ πνευματικὴ κληρονομιά μας στὴν Εὐρώπη τοῦ 21ου αἰῶνα, ἂν δὲν προσέξουμε κι ἂν, δὲν θωρακίσουμε ἰσχυρὰ μὲ Γνώση καὶ σωφροσύνη, μὲ ἀνδρεία ἠθους καὶ Πνεύματος τὴν Ἑλληνικὴ παρουσία μας ἐκεῖ. Πρέπει νὰ διαφυλάξουμε ὡς «κόρην ὀφθαλμοῦ» τὴν

ήθική δύναμη, την πνευματική και ψυχική ιδιοσυστασία της Έλληνικής Πατρίδος, τὸ φέγγος Ἀγάπης καὶ Ἀλήθειας τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθοδοξίας, ὅ,τι θητεύει –καὶ πρέπει πάντα νὰ θητεύει– πιστά, ἰσότιμα καὶ ἀνεπιφύλακτα τὸ Εὐρωπαϊκὸ ἰδεῶδες. Χρειάζεται ἀκέραιη προσοχή, πνευματικὴ ἐπιφυλακὴ, ἠθικὴ ἐγρηγόρηση καὶ ἐπαγρύπνηση.

Φαίνεται νὰ «πρωτοστατοῦν» σήμερα, παντοῦ οἱ ἄγριες κραυγὲς μιᾶς ἠθικῆς προπέτειας, τὰ ρηχὰ συνθήματα ψευδῶν «*ἰδεολογημάτων*». Εἶναι οἱ μεθυστικὲς φωνὲς τῶν Σειρήνων, ἐνὸς ἀδαθοῦ μοντεριανοῦ ποῦ προωθοῦν κατὰ κανόνα τὰ ἀνεύθυνα «*μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως*», (ΜΜΕ) εἶναι ἡ ἐκμαυλιστικὴ ἀποχαύνωση «*ὑβρεως*» πρὸς τὸν Ἄνθρωπο, ὁ ἀνέρωτος, ὁ παχυλὸς καταναλωτισμὸς καὶ ὁ ἀπνευματίστος εὐδαιμονισμὸς. Εἶναι ὅ,τι συνθέτει τὸ ἐφιαλτικὸ ὄραμα μιᾶς «*δοσκηματώδους ζωῆς*» - ποῦ ἐστηλίτευσε ὁ Μέγας Βασιλεὺς. Εἶναι ἡ ζωὴ χωρὶς ἠθικὸ ἔργον καὶ πνευματικὸ ὄραμα, ποῦ ἐλησμόνησε τὰ σύμβολα τὰ ἱερά, τὶς «*ἐντολές*», τὰ «*ἅγια τῆς ψυχῆς*», τὸ ἔργον τῆς Ἀγάπης καὶ τῶν ἀξιῶν τῆς Ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Ἡ εὐθύνη εἶναι πράγματι συλλογικὴ καὶ ἀτομικὴ: Καίρια καὶ καταλυτικὴ ἡ ἱστορικὴ εὐθύνη τῆς «*πολιτικῆς*». Καὶ ἀκολουθοῦν ὁ τύπος, ἡ τηλεόραση, ἡ ἄμεση πληροφόρηση (γιὰ τὰ «*κέρδη τῆς πληροφόρησης*») ἢ «*ἐμπορικὴ τεχνολογία*», τὰ «*μεγάλα συμφέροντα*», τέλος ἡ μεγαλοδύναμη Τεχνικὴ χωρὶς τὴν ἠθικὴ ἐποπτεία τοῦ πνεύματος. Χωρὶς αὐτὴ ὅμως ἡ Τεχνικὴ μπορεῖ νὰ φέρει τὴν ἐλπίδα, τὴν κοινωνικὴ γαλήνη, τὴν ἰσότητα καὶ οἰκολογικὴ ἰσορροπία μὲ ὁδηγὸ τὴν ἀρετὴ τοῦ

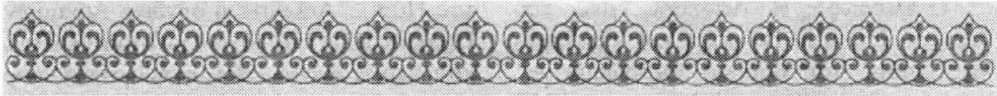
Λόγου μὲ τὸ λόγο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς Ἐπιστήμης; Ἔχουν ὅλα πρώτη καίρια εὐθύνη. Ἡ «*Τεχνικὴ χωρὶς Πνεῦμα*» ἀπυλεῖ σήμερα τὸ δημιουργό της. Μὴν χάνουμε τὸ θάρρος μας ὅμως. Ὑπάρχουν σήμερα δυνάμεις ἰσχυρῆς ἀντιστάσεως, δυνάμεις ἀναγεννητικῆς παντοῦ. Ὁ πόλεμος τῶν ἰδεῶν τοῦ Καλοῦ, τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Εἰρήνης θὰ κερδηθεῖ κι ἄς ὑπάρξουν μικρὲς ἀπώλειες καὶ «*νίκες τοῦ Κακοῦ*», ἐφήμερες. Καὶ μὴν μᾶς ἐπηρεάζουν οἱ σειρήνες τῆς σαγήνης καὶ τῆς ἀπάτης ποῦ γκρεμίζουν ὅ,τι ἄξιο καὶ μεγάλο, Ἑλληνικὸ, Χριστιανικὸ, ἀνθρώπινο. Ἄς προσέξουμε τὸ λόγο τοῦ Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς:

«...**Πάντες ὑμεῖς καὶ υἱοὶ φωτός ἐστε καὶ υἱοὶ ἡμέρας οὐκ ἐσμέν νυκτὸς οὐδὲ σκότους...**».

Τὸ κορυφαῖο αἶτημα τῶν καιρῶν, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἐσωτερικεύσει τὴ ζωὴ ὅλων μας, εἶναι ἓνα, σὲ εὐρεία συμβολικὴ προοπτικὴ: Ὁ νέος ἄνθρωπος, μὲ ἀληθινὴ «*Περιογωγὴ τῆς ψυχῆς*» νὰ πλησιάσει τὴν ἀναγνώριση, τὴν κράτυση τῆς αὐταξίας του, ὡς μοναδικοῦ «*μέσου ἐπιδιώσεως*». Στὶς μέρες μας, ἡ ἠθικὴ ἀλήθεια ποῦ ἐρχεται ὡς ἀστραπὴ θεϊκοῦ φέγγους, ὡς ἴλαρὸ φῶς ἀγάπης καὶ εὐθύνης, γίνεται καταλυτικὸς ὅρος πανανθρώπινης ἐνότητος καὶ εἰρήνης. Εἶναι ὅ,τι ταιριάζει στὸν νέο ἄνθρωπο: Τὸ μήνυμα τοῦ Ἐθνικοῦ μας Ποιητοῦ:

«*Ἄστραψε φῶς καὶ γνώρισε ὁ νιὸς τὸν Ἐαυτὸ του...*».

Καθηγ. ΕΥΣΤ. Α. ΜΠΟΥΡΟΔΗΜΟΣ
Ἀντεπιστέλλον μέλος
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Β΄ ΛΑΣΚΑΡΙΣ

(Ὁ φιλόσοφος, θεολόγος καὶ ὕμνογράφος αὐτοκράτορας)

Πρῶτος πικρὸς ἱστορικὸς σταθμὸς γιὰ τὸ Βυζάντιο στάθηκε τὸ 1204. Ἡ Δ' Σταυροφορία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον τὴν ἄλωσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ἀλλὰ καὶ τὴ διάσπασι τῶν δυνάμεων τῆς αὐτοκρατορίας Ρωμανίας/Βυζαντίου. Στὶς ἐλεύθερες ἐπαρχίες τῆς δημιουργήθηκαν οἱ αὐτοκρατορίες τῆς Νικαίας, τῆς Τραπεζούντας, καθὼς καὶ τὸ δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου. Ὅταν ἐξέλιπε κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Πόλης, ὁ αὐτοκράτορας Θεόδωρος Α' Λάσκαρις, μαζί μὲ τοὺς ἐπιτελεῖς του, ἐπέλεξε ὡς κατάλληλο μέρος τῆς ὀργανώσεως τῆς ἀντιστάσεως τὴ Μ. Ἀσία. Μὲ τὴ δυναμικὴ προσωπικότητά του κατόρθωσε νὰ ἐπιβληθῆ σὲ πολλὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἕνα νέο κρατίδιο, μὲ πρωτεύουσα τὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας. Ἡ ἐπιλογή τῆς Νικαίας, ὡς πρωτεύουσας τοῦ νέου κράτους, δὲν ἦταν τυχαία. Ἡ πόλι διέθετε φρούριο καὶ ἔτσι δὲν θὰ ἦταν μόνον ἡ ἀπόρθητη ἔδρα τοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ τὸ προσωρινὸ καταφύγιο τῶν Ἑλλήνων φυγάδων, ποὺ θὰ προετοίμαζαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνακατάληψι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ βυζαντινοὶ μετανάστες πιστεύουν ὅτι ἡ παραμονὴ τους στὴ Νίκαια εἶναι προσωρινή καὶ τὴν παρομοιάζουν μὲ τὴ Βαβυλώνια αἰχμαλωσία, ὅπως μᾶς διασώζει ὁ Νικητὴς Χωνιάτης.

Στὴν αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας βασιλέψαν πέντε αὐτοκράτορες: Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις (1204-1222), ὁ Ἰωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης (1222-1254), ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις (1254-1258), ὁ Ἰωάννης Δ' Λάσκαρις (1258-1261), καὶ ὁ

Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος (1259-1261). Τὸ 1261 ἐγίνε ἡ ἀνακατάληψι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Στὸ μικρὸ σχετικὸ διάστημα τῆς βασιλείας τους (57 χρόνια), οἱ αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας εἶχαν θεαματικὰ ἀποτελέσματα. Δημιούργησαν ἕνα νέο κράτος, τοῦ ὁποῦ διηρῦναν συνεχῶς τὰ ὄρια. Ἔδωσαν καταφύγιο σὲ χιλιάδες χεμαζομένους Βυζαντινοὺς. Ὄργάνωσαν ἀξιόμαχο στρατὸ καὶ στόλο. Ἐνίσχυσαν τὴν οἰκονομία τοῦ τόπου καὶ ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὴν παιδεία. Οἱ κάτοικοι τῆς αὐτοκρατορίας τους ἄρχισαν ν' ἀποκοτῶν ἐντονη Ἑλληνικὴ συνείδησι. Οἱ Ρωμαῖοι/Βυζαντινοὶ δὲν διστάζουν νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τοὺς ὄρους Ἑλληνες, ἑλληνικός, Ἑλλάς κ.τ.ὃ. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, ὠριμασμένοι σύγχρονοὶ μας ἱστορικοὶ ἀναζητοῦν τὶς ρίζες τῶν Νεοελλήνων στὴν αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.

Τέλος στὴν αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας καὶ εἰδικότερα στὴν πρωτεύουσά της Νίκαια τῆς Βιθυνίας, μεταφέρθηκε ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου. Μὲ πολλοὺς ἀγῶνες οἱ αὐτοκράτορες, ἀφοῦ ξεπέρασαν τὰ ἀρχικὰ ἐμπόδια τῆς ἐπιβιώσεως, φρόντισαν τὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες. Ἰδρυσαν σχολὰς ὄλων τῶν βαθμίδων τῆς παιδείας καὶ ἀνωτάτης ἀκόμα, μὲ ὑψηλόμισθους ἀξιόλογους καθηγητὲς καὶ ἐνίσχυσαν τὶς βιβλιοθήκες. Στὰ περιορισμένα ὄρια ἐνὸς ἄρθρου δὲν δίδεται δυνατότητα γενικῆς ἐπεκτάσεως στὸ θέμα Παιδεία. Ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸν τίτλο, θ' ἀνφερθοῦμε μόνον στὸ λόγιον αὐτοκράτορα Θεόδωρο Β' Λάσκαρι.

Ὁ Θεόδωρος Β΄. Λάσκαρις, γιὸς τοῦ βασιλιᾶ Ἰωάννου Βατάτζη καὶ τῆς Εἰρήνης, κόρης τοῦ βασιλιᾶ Θεοδώρου Α΄. Λάσκαρι, γεννήθηκε στὴ Νίκαια τὸ 1222 καὶ πέθανε τὸ 1258. Εὐτύχησε νὰ ἔχη καθηγητὴ τὸ Νικηφόρο Βλεμμύδη. Ὁ Βλεμμύδης σπούδασε στὴ Νίκαια θεολογία, φιλοσοφία καὶ ἰατρικὴ καὶ εἶναι γνωστὸς γιὰ τὸ πολὺπλευρο συγγραφικὸ του ἔργο. Προικισμένος μὲ σπάνια πνευματικὰ προσόντα ὁ Θεόδωρος Β΄. Λάσκαρις ἀναδείχθηκε στὴ σύντομη καὶ ταραγμένη βασιλεία του (1254 - 1258) καὶ παρὰ τὴν ἀνίατη ἀρρώστεια (ἐπιληψία), πού ἐπέφερε τὸ θάνατό του σὲ ἡλικία 36 ἐτῶν, θερμὸς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος σπουδαῖος συγγραφέας. Στὸ διδάσκαλό του ὀφείλει τὴ γενικὴ κλασσικὴ παιδεία καὶ τὴν ἄρτια φιλοσοφικὴ συγκροτησί του. Τὰ κείμενά του (θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα, λόγοι, ὕμνοι, ἐπιστολές) ἀντικατοπτρίζουν τὸ χριστιανικὸ ἀνθρωπισμὸ τῆς ἐποχῆς του. Στὸν “Παναγυρικὸ” του γνωστοποιεῖ ὅτι ἐπαιδαγωγήθη φιλοσόφως καὶ ἐξεπαιδεύθη ἀριστοτελικῶς καὶ πατρικῶς” δηλ. μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Σχετικὰ μὲ τὸ χαρακτῆρα τοῦ φιλοσοφικοῦ του ἔργου δηλώνει “καινὸν τρόπον φιλοσοφίας μίξας τῇ θεογνωσίᾳ ... μετακεντρίζων τὸ ἀγριέλαιον εἰς καλλιέλαιον καὶ αἰχμαλωτίζων πᾶν νόημα εἰς Χριστόν”. Σ’ αὐτὴ τὴ δήλωσι γίνεται φανερὴ ἡ ἐπίδρασι τῶν μεγάλων Καππαδόκων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Δύσκολο νὰ παρουσιάσῃ κανεὶς τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Θεοδώρου Λάσκαρι, στὸ ὁποῖο καταφαίνεται καὶ ἡ εὐρεῖα γνῶσι τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Τὶς θεολογικὰς του ὁμῶς γνώσεις ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐνεργὸς προσωπικὴ συμμετοχὴ τοῦ Θεοδώρου σὲ διάφορες ὑψηλοῦ ἐπιπέδου θεολογικὰς συζητήσεις, ὅχι μόνο μὲ θεολόγους τοῦ περιβάλλοντός του, ἀλλὰ καὶ μὲ Ρωμαιοκαθολικοὺς ἀπεσταλμένους

τοῦ Πάπα. Ἄλλωστε ἡ σύνθεσι Δοκιμῶν, Πραγματειῶν καὶ λόγων καθαρὰ θεολογικοῦ περιεχομένου, πού στηρίζονται στὴν Ἁγιογραφικὴ καὶ Πατερικὴ διδασκαλία, συνηγοροῦν στὴν προσωνυμία θεολόγος.

Θὰ προσπαθήσουμε νὰ πλησιάσουμε τὸ Λόγο τοῦ Λάσκαρι “*Απολογητικὸς περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*”. Ὁ Θεόδωρος, τόσο ὡς πολιτικὸς ἡγέτης, ὅσο καὶ ὡς θεολόγος, ἀσχολήθηκε μὲ τὸ φλέγον ζήτημα τῆς ἐποχῆς του, δηλ. μὲ τὴν ἐκπόρευσι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἡ ἀντιμετώπισι τοῦ προβλήματος ἔγινε μὲ δύο Δοκίμια μὲ διαφορετικὴ μέθοδο τὸ καθένα. Σῶζεται ἓνα Δοκίμιο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Θεολογικοὺς Λόγους, μὲ τίτλο “*Λόγος ἀπολογητικὸς κατὰ Λατίνων περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*”, τὸ ὁποῖο ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Κοτρῶνης. Σ’ αὐτὸ ὁ Θεόδωρος ἐκθέτει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἐκπόρευσι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μὲ παράθεσι καὶ συσάφεισι μαρτυριῶν ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη, τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Ἐξ ἄλλου, στὴ σειρὰ τῶν Θεολογικῶν Λόγων, ὑπάρχει ἄλλο Δοκίμιο “*Περὶ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ Λατίνων πρῶτος καὶ δεύτερος λόγος*”, οἱ Λόγοι ζ΄ καὶ ζ’. Στὸν πρῶτο λόγο ἀπ’ αὐτοὺς παρέχει ἀφορμὲς γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι τοῦ προβλήματος συλλογιστικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ, σύμφωνα μὲ τὶς προγραμματισμένους συζητήσεις μὲ τοὺς πρέσβεις τοῦ Πάπα. Καὶ στὶς δύο ὁμως περιπτώσεις ἡ κατάληξι εἶναι ἡ ἴδια.

Ἡ θεμελίωσι τῆς διδασκαλίας τοῦ Θεοδώρου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γίνεται διὰ τῆς διακρίσεως μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῶν ρημάτων «*ἐκπορεύειν*» καὶ «*πέμπειν*». Οἱ ἐκφράσεις «*ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*» καὶ «*ὁ πέμψω ὑμῖν*» δὲν εἶναι ταυτόσημες. Ἡ πρώτη ἀναφέρει τὴ δύναμι τῆς λέξεως ἀμέσως μετὰ τὸν Πατέρα, ἡ δευτέρη ἔχει

ἔμμεση ἔννοια. Ἡ ἐκπόρευσι, λοιπόν, γίνεται μόνο ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἡ δὲ πέμψι γίνεται καὶ ἀπὸ τὰ τρία Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀποδίδεται ἐρμηνεϊά, στίς ἀναφορὰς τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων, ὥστε νὰ καταφαίνεται ὅτι ἡ ἐκπόρευσι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, **πέμψι** καὶ **λήψι** εἶναι διάφορες ἐνέργειες. Ὑπάρχει δηλ. σαφῆς διάκρισι μετὰ τοῦ «ἐκ τοῦ» καὶ «διὰ τοῦ», ὅποτε ἡ ἐκπόρευσι γίνεται «ἐκ τοῦ Πατρὸς», ἡ δὲ πέμψι «διὰ τοῦ Υἱοῦ». Ἐκτοτε οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι στίς συζητήσεις τους μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς, αὐτὴ τῆ θεολογία ὑποστήριξαν. Αὐτὴ τὴν ἴδια θεολογία συναντᾶμε στὰ συγγράμματα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐκφράζει τίς ἀπόψεις του ὁ Θεόδωρος. Γράφει: «Τῆς θείας Τριάδος, ἡ μία ὑπόστασις κατῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐνεδύθη τὸ θνητὸν ἀπὸ ὑπερβάλλουσας ἀγαθότητα, διὰ νὰ ἀνεβιβάσῃ πάλιν εἰς τὸ ἀθάνατον τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος, νοσήσας τῇ πονηρίᾳ καὶ ἀπολέσας τὸ χάρισμα κατέστη θνητός. Αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος ὁ ἐν τῇ ἀρχῇ, ὁ συμφυῆς τῷ Πατρί, ὁ τῷ γεννήτορι συνημμένος καὶ ὁμοούσιος, ὁ κτίσας τὰ πάντα, θελήσει οἰκεία... ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ προαιώνιος, ὁ λύσας ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἦν προσελάβετο, τὴν ἐχθρὰν καὶ καταργήσας τὸν θάνατον διὰ τοῦ σταυροῦ, ὁ γεννηθεὶς ἐκ παρθένου... ὁ θανὼν τῇ σαρκί... ὁ κατελθὼν ἐν τῷ Ἄδῃ... ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν... ὁ ἀνελθὼν πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ... ὁ πάντων τῶν ἀγαθῶν δότηρ Χριστός».

Ἄλλ' ὁ Θεόδωρος ἀποδεικνύεται καὶ Θεοτοκόφιλος. Ἡ Παρθένος Μαρία, λέγει, ἀπέτελεσε ἀρχὴ σωτηρίας. «Αὐτὴ ὡς κλίμαξ ἀνήγαγε πρὸς τὰ οὐράνια τὸ βάρος τῆς ἀνθρωπίνης σαρ-

κός. Ὅτι ὁ Θεὸς ἦλθεν εἰς σάρκα, τοῦτο εἶναι σημεῖον τῆς ὄντως μεγαλειότητος αὐτοῦ· ὅτι ἦλθε μετὰ τῶν βροτῶν, τοῦτο εἶναι σημεῖον τῆς ταπεινώσεως αὐτοῦ· ὅτι συνηριθιμήθη μετὰ τῶν κτισμάτων, τοῦτο εἶναι σημεῖον τῆς συγκαταβάσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν Παρθένον, ἐλύθη πᾶσα ψυχικὴ στείρωσις καὶ ἐσώθη τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἐξ αὐτῆς ἔχομεν καθ' ἐκάστην πλημμυρίζουσας πρὸς ἡμᾶς τὰς μεγίστας δωρεὰς αὐτῆς, τὰς εὐημερίας, τὰς ἐνεργείας, τὰ θαύματα, τὰς εὐφροσύνας, τὰς ζωάς, τὰς ἀγαλλιᾶσεις, τὰς τῶν νοσημάτων ἀπαλλαγάς, τὰς τῶν δωρημάτων συνεισφοράς...». Καὶ ἀναφωνεῖ: «Σὺ γὰρ βασιλεῖς ἡμῶν οὕσα ὡς μήτηρ Θεοῦ πλουσιδώρας καὶ πολυδώρας πλουτοδοτεῖς, ἄλλω ἀλλαχόθεν καὶ πανταχοῦ, βασιλευσί τε καὶ ἱερεῦσι καὶ μονάζουσι, στρατηγουσί τε καὶ κρατοῦσι, δεσπόζουσι καὶ δουλεύουσι, κυριεύουσι καὶ ἐξάρχουσι, νοσοῦσι καὶ ὑγιαίνουσι, πᾶσι καταλλήλως τοῖς χρίζουσι τὰς αἰτήσεις, Παρθενομήτορ Μαρία, προέχεις».

Ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις, ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας, ἀπ' ὅσα ἀναφέρθηκαν, πιστοποιεῖται ὅτι διέθετε θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἀπόψεις καὶ ἦταν σὲ θέσι ὄχι μόνο νὰ σκέπτεται ἀλλὰ καὶ νὰ θεολογῇ ὀρθόδοξα. Καὶ ὄχι μόνο νὰ σκέπτεται καὶ νὰ θεολογῇ ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὸν συναισθηματικὸν τοῦ κόσμου, ποὺ πήγαζε ἀπὸ τῆ βαθεῖα πίστι του, σὲ ὕμνους. Ὁ Μεγάλος Παρακλητικὸς Κανόνας (Μεγάλῃ Παράκλησι) ποὺ ψάλλεται στὴν ὀρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ Δεκαπενταγούστου, εἶναι ποίημα τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας, Θεοδώρου Β' Λάσκαρι, ὁ ὁποῖος λίγο πρὶν τὸ θάνατό του ἐκάρῃ μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Θεοδόσιος.

A.A.K.

ΠΑΙΔΕΙΑ

Έχουμε οί νεοέλληνες παιδεία; Νά ένα ένδιαφέρων έρώτημα. Ένα έρώτημα όμως, πού φοβούμαι ότι θα ξεσηκώσει θύελλα άντιδράσεων. Άν έχουν οί Έλληνες παιδεία; Μά ή παιδεία σ' αυτόν τόν τόπο γεννήθηκε. Καί αυτή ξεχώριζε τούς Έλληνες από τούς βαρβάρους. Καί με αυτήν έξισώνονταν οί άλλοι λαοί με τούς Έλληνες. «Οί τής ήμετέρας παιδείας μετέχοντες».

Άν έχουν οί Έλληνες παιδεία; Γεμάτη σχολεία ή Ελλάδα. Καί νηπιαγωγεία καί δημοτικά καί γυμνάσια καί λύκεια καί κλασσικά καί τεχνικά καί... πολυκλαδικά καί πανεπιστήμια. Άκόμα καί Τ.Ε.Ι. Άν έχουν οί Έλληνες παιδεία; Μά σοβαρά μιλάτε;

Πώς νά προχωρήσω; Ένα έρώτημα έθεσα καί με έπνιξαν οί διαμαρτυρίες. Πώς νά τολμήσω νά συνεχίσω; Νά ρωτήσω τί έννοούμε όταν λέμε παιδεία; Άν τά σχολεία μας σήμερα δίνουν σέ όσους φοιτούν σ' αυτά, τά στοιχεΐα μιās ώλοκληρωμένης παιδείας; Άν, όσοι παίρνουν άπολυτήρια δημοτικού καί γυμνασίου καί λυκείου έχουν τις γνώσεις καί τήν άγωγή καί τήν καλλιέργεια πού είχαν οί παλαιοί άπόφοιτοι αυτών τών σχολείων; Άν οί νέοι μας (καί όχι μόνο) με τά «*θασικά*» «έν τάξει», «*μιλάμε πολλά λεφτά*» «*στis μία*», «*τρεισήμισυ χρόνια*», «*έπέτρεψέ του*» κ.λ.π., μπορούν νά ισχυρισθούν ότι γνωρίζουν τήν μητρική τους γλώσσα καί τήν χειρίζονται άνετα καί σωστά; Άν τά πτυχία πού δίνουν τά πανεπιστήμιά μας έχουν αξία ή άν οί πτυχιούχοι μας (στή μεγάλη τους πλειονότητα) είναι απλώς κομιστά τίτλων άνευ άντικρύσματος; Άν...

Είμαι άραγε, ή ιδέα μου ή πράγματι έχουν πέσει οί τόννοι; Πάντως δέν άκούω διαμαρτυρίες καί δέν νομίζω ότι όφείλεται σέ άκουστική άδυναμία μου. Τολμώ, λοιπόν, νά συνεχίσω.

Είμαι παιδεία, όταν μεγαλώνουν τά παιδιά μας χωρίς ιδανικά; Όταν άνδρώνονται οί νέοι μας καί προχωρούν στή ζωή χωρίς πρότυπα; Η μάλλον, όταν τά πρότυπά τους είναι κάποιοι άσσοι του ποδοσφαίρου καί του μπάσκετ ή οί τόπιστάρ της ρόκ; Όταν τά κριτήριά τους στον επαγγελματικό τους προσανατολισμό είναι «*ποιό έπάγγελμα δίνει τά περισσότερα χρήματα, ποιό είναι λιγότερο κουραστικό καί ποιό δγάζει γρηγορότερα στή σύνταξη*»; Μήν διαμαρτύρεσθε. Δέν πρόκειται για ύπερβολή. Είμαι άπαντήσεις μαθητών λυκείου σέ σχετικό έρώτημα.

Είμαι παιδεία, όταν ό γεωργός πού καλλιεργεί τήν γή, ό τεχνίτης, ό βιοπαλαιστής είναι έπαγγέλματα περιφρονημένα από τούς νέους μας; Όταν ό κοινωνικός εργάτης, ό έπιστήμονας, ό ήρωας, ό άγιος δέν τούς συγκινεί; Όταν οί έννοιες της κοινωνικής προσφοράς, του χρέους, του καθήκοντος, τούς είναι άγνωστες καί τό μόνο πού γνωρίζουν είναι τό δικαίωμα; Τό δικαίωμα νά τά έχουν όλα καί νά μη δίνουν τίποτα.

Ένοστασις. Φταίνει οί νέοι μας; Λογική έρώτησις. Συνηθίζουν πολλοί νά άμνηστεύουν τούς νέους a priori, σέ κάθε περίπτωση. Είμαι συνήθως οί πολιτικοί (για έννοήτους λόγους) αλλά καί κάποιοι άλλοι πού θέλουν νά έξαγοράσουν τις συμπάθειές τους. Καί οί πρώτοι καί οί δεύτεροι, δέν σκέπτονται ότι μ' αυτό τόν τρόπο,

πο τούς κάνουν κακό. Πά να διορθώσει κανείς τὰ λάθη του πρέπει να τὸν βοηθήσουμε να τὰ δῆ και να ἀντιληφθῆ τὸ μερίδιο τῆς εὐθύνης του.

Ὅμως, στὸ θέμα τῆς παιδείας, τὸ μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης φέρουμε οἱ μεγάλοι. Πά να εἶμαι ἀκριβής, ὅσοι εἶναι ὑπεύθυνοι να δώσουν παιδεία. Καὶ οἱ γονεῖς. Μὰ κυρίως τὸ σχολεῖο. Δηλαδή ἡ πολιτεία. Μεταρρυθμίσεις ἐπὶ μεταρρυθμίσεων στὴν ἐκπαίδευση. Ἄλλαγες στὸν τύπο τῶν σχολειῶν, τῶν ἐξετάσεων, τῆς ἀξιολογήσεως τῶν μαθητῶν. Ἐξατάξια, ὄκτατάξια καὶ πάλιν ἐξατάξια, κλασσικά, πρακτικά, τεχνικά, ἐπαγγελματικά, γυμνάσια, λύκεια, γυμνάσια καὶ λύκεια. Λὲς καὶ ὄλο τὸ πρόβλημα ἔγκειται στὸ πῶς θὰ λέγωνται τὰ σχολεῖα καὶ στὸν τρόπο πού θὰ κρίνονται τὰ παιδιά καὶ ὄχι στὸ ἂν θὰ δίνεται παιδεία στὰ ἑλληνόπουλα καὶ μάλιστα παιδεία ἑλληνική.

Ἀφήστε τὴν γλώσσα πού ἔγινε διεγκυνοσίδα μεταξὺ πολιτικῶν κομμάτων καὶ τῶν προσκεμένων σ' αὐτὰ ἐκπαιδευτικῶν, καθὼς καὶ ἀνθρώπων πού παίρνουν κάποιες θέσεις καὶ τὶς ὑποστηρίζουν μὲ φανατισμό, χωρὶς να βλέπουν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα πού ἔχει ἡ ἐφαρμογή τους.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα, δὲν μαθαίνουν τὰ παιδιά μας γράμματα. Πρόσφατα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα πανελληνίου διαγωνισμοῦ γιὰ κάποιες θέσεις στὸ δημόσιο. Ἀπὸ τὶς 100 χιλιάδες περίπου πού ἐδήλωσαν συμμετοχή, περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς ἀποσύρθηκαν, γιατί κατάλαβαν ὅτι δὲν θὰ τὰ ἔβγαζαν πέρα. Ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους, μόλις ἓνα 7% πῆραν τὴ βάση. Χρειάζεται ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι τὰ παιδιά μας σήμερα δὲν μαθαίνουν γράμματα, πράγμα πού ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς παιδείας;

Παιδεία ὅμως δὲν εἶναι μόνο οἱ γνώσεις. Δὲν εἶναι μόνο ἡ μνήμη. Εἶναι καὶ ἡ

κρίσις. Καὶ ἐδῶ εἶναι πού δὲν κάνομε τίποτα. Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς ΟΛΜΕ, σχολιάζοντας τὰ ἀποτελέσματα τοῦ παραπάνω διαγωνισμοῦ, ἐδήλωσε ὅτι, ὅπως γίνεται σήμερα ἡ ἐκπαίδευσις στὴν Ἑλλάδα, δὲν καλλιεργεῖται ἡ κρίσις παρὰ μόνον ἡ μνήμη. Ὅποτε τὰ σχολεῖα μας, γίνονται σχολεῖα παπαγάλων. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι παιδεία.

Καὶ ἡ ἀγωγή; Καὶ ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια; Καὶ ἡ αἰσθητικὴ καλλιέργεια; Καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς κοινότητος, τῆς συνεργασίας, τῆς ἀλληλεγγύης; Ἡ καλλιέργεια τῶν ἐννοιῶν τοῦ καθήκοντος, τοῦ χρέους, τῆς ἠθικῆς; Ἡ θρησκευτικὴ καλλιέργεια; Ὁ σεβασμὸς τῶν ἀξιῶν; Εἶναι τρομερό, πόσο λείπουν ὄλα αὐτὰ ἀπὸ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνας καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς νέους μας. Γιὰ να εἶμεθα δίκαιοι, τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῶν τηλεοπτικῶν μας προγραμμάτων ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ σ' αὐτό. Ἡ τηλεόρασις δίνει ὅ,τι «πουλάει», ὅ,τι ἔχει πέραση. Αὐτό, φυσικά, δὲν τὴν ἀμνηστεύει. Κανένας οὐραγὸς δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἄξιος τιμῆς. Καὶ ἔχει βαρεῖα εὐθύνη ὁποῖος συντηρεῖ τὴν κατὰπτωσι, διότι, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὴν ἀνακυκλώνει καὶ τὴν ἀναπαράγει.

Ἐχουν παιδεία οἱ νεοἑλληνες; Τὸ ἐρώτημα ἐτέθη καὶ ἀφορᾷ τὸ μέλλον αὐτοῦ τοῦ τόπου. Πατί, χωρὶς παιδεία δὲν ὑπάρχει πολιτισμὸς. Χωρὶς παιδεία δὲν ζοῦν οἱ λαοί. Χωρὶς παιδεία διαλύονται τὰ ἔθνη.

Ἐχουν παιδεία οἱ νεοἑλληνες; Ἄς ἀπαντήσουμε ὄλοι μὲ τὸ χέρι στὴν καρδιά. Χωρὶς στρουθοκαμηλισμοὺς πού δὲν ὠφελοῦν ἀλλὰ σίγουρα βλάπτουν. Καὶ δὲν ἀπαλλάσσουν κανένα ἀπὸ τὴν εὐθύνη. Ἄς ἀπαντήσουμε καθαρὰ, κυττάζοντας κατὰματα τὰ παιδιά μας. Καὶ ἄς ἀναλάβῃ ὁ καθένας τὶς εὐθύνες του.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΗ ΑΣΥΔΟΣΙΑ

Έχει γίνει πλέον κοινός τόπος ότι στην χώρα μας, όπως πλέον και σε όλον σχεδόν τον κόσμο, έχει σημάνει η εποχή της κυριαρχίας των μέσων μαζικής ενημερώσεως και ιδίως των τηλεοπτικών σταθμών, που δρώντες ανεξέλεγκτα έχουν επιδοθεί στο κυνήγι της θεαματικότητας και του κέρδους. Είναι περιττό να επαναλάβει κανείς τις βλαβερές επιδράσεις από την κατάχρηση των ελευθεριών τις οποίες παρέχει το υφιστάμενο νομικό καθεστώς, που διέπει την λειτουργία των σταθμών αυτών.

Η στήλη αυτή επανειλημμένα έχει αναφερθεί στο θέμα αυτό κατά το παρελθόν και ειδικό άρθρο της κας Μελομένης Άντωνοπούλου με τίτλο «Τηλεοπτικές αγωνίες» δημοσιεύθηκε στο τεύχος 'Απριλίου τ.ε.

Εκείνο το οποίο θέλουμε να προσθέσουμε στο παρόν σημείωμα είναι η ευχάριστη διαπίστωση της συνεχιζόμενης και επανξανόμενης άφυπνίσεως της κοινής γνώμης, της αντιδράσεως επωνύμων προσωπικοτήτων του πνευματικού και δημοσιογραφικού κόσμου, της δραστηριοποιήσεως ομάδων πολιτών για την περιστολή του κακού.

Εκείνο το οποίο τονίζεται στις διαμαρτυρίες αυτές, πέραν της επισημάνσεως των συγκεκριμένων αρνητικών και επιβλαβών στοιχείων, τα οποία περιέχονται στα τηλεοπτικά προγράμματα, είναι το γεγονός της ουσιαστικής αδυναμίας να προστατευθεί το κοινό από την τηλεοπτική αυθαιρεσία, καθιστάμενο ουσιαστικά όμηρος των μεγαστάνων των Μ.Μ.Ε.

Από τα στοιχεία που διαθέτουμε, μία πλέον οργανωμένη προσπάθεια αντιδράσεως κατά του κακού αυτού είναι ο ίδρυθεις με έδρα την Αθήνα (Μαυρομιχάλη 7) «Σύλλογος Προστασίας των Τηλεθεα-

τών», η διοικούσα επιτροπή του οποίου σε διακήρυξή της επισημαίνει ότι: «*Η επιτυχία του έργου του συλλόγου αυτού εξαρτάται από την ενεργό αντίδραση του ευρύτερου κοινωνικού σώματος της πατρίδας μας, με την διοργάνωση μοιροκοτάξ κατά των κακών τηλεοπτικών προγραμμάτων καθώς και κατά των προϊόντων των χορηγών αυτών, με την ενημέρωση των τηλεθεατών για τις αρνητικές επιπτώσεις της τηλεοράσεως, με την αποστολή επιστολών διαμαρτυρίας και δελτίων τύπου όπου θα σιγματίζεται κάθε κατάχρηση και αυθαιρεσία αλλά και θα επιβραβεύονται οι εποικοδομητικές εκπομπές, με την υποβολή μηνύσεων σε άκραιές περιπτώσεις και με κάθε άλλο νόμιμο και πρόσφορο τρόπο επιτεύξεως των ανωτέρω στόχων.*

Στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του Συλλόγου αυτού υπήρξε και η οργάνωση στην αίθουσα της ΕΣΗΕΑ το απόγευμα της 18ης Μαΐου τ.ε. ειδικής ενημερωτικής παρουσιάσεως στο ευρύτερο κοινό των επιδιώξεων του με όμιλητές τους κ.κ.: **Κ. Μάνο**, Καθηγητή της Ψυχοπαιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. **Δ. Τσαρδάκη**, Έπικ. Καθηγητή της Έπικοινωνιολογίας του Παν/μίου Πατρών. Της κας **Γ. Μητροπούλου** ειδικής επιστήμονος στα Μ.Μ.Ε. **Ι. Χατζηφώτη**, εκπροσώπου Τύπου της Ίεράς Συνόδου.

Στις εισηγήσεις αυτές αναλύθηκαν συστηματικότερα οι ολέθριες επιδράσεις που υφίσταται κάθε πολίτης και κάθε οικογένεια από τις τηλεοπτικές εκπομπές.

Όλες αυτές οι προσπάθειες συγκλίνουν στην συσπείρωση των Ελλήνων τηλεθεατών για την διεκδίκηση και προάσπιση των δικαιωμάτων των (και ιδιαίτερα των ανηλίκων) από την αυθαιρεσία και την κυριαρχία των τηλεοπτικών σταθμών, καθώς επίσης για την μέριμνα προς θεσμοθέτηση επαρκούς και αποτελεσματι-

κοῦ νομικοῦ πλαισίου καὶ τὴν διατύπωση καὶ καθιέρωση ἐνός «*Κώδικα τηλεοπτικῆς δεοντολογίας*».

Μιά τέτοια εὐγενική καὶ σωστική φιλοδοξία ἀξίζει τὴν ὑποστήριξη ὄλων ἐκείνων ποὺ πονοῦν τὸν τόπο.

Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΕΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ

Τὸ διήμερον 27-28 Μαΐου κλιμάκιο μελῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων πραγματοποίησε προσκυνηματικὴ ἐκδρομὴ στὶς ἱερὲς μονὲς τῶν Μετεώρων καὶ στὴν ἱερὴ μονὴ Βουτυμᾶ στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρεινοῦ συγκροτήματος τοῦ Κόζιακα, ὅπου εἶχε τὴν χαρὰ τῆς ἀδελφικῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸν Σεβασμώτατον μητροπολίτην Σταγῶν καὶ Μετεώρων κ. Σεραφεὶμ καὶ τοὺς μοναχοὺς καὶ τὶς μοναχὲς τῶν ἐκεῖ μονῶν καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ ζήσει γιὰ λίγες ὥρες τὴν ἱερότητα καὶ τὴν πνευματικότητα τοῦ χώρου τῆς Ἁγίας αὐτῆς Λιθουπόλεως, μὲ τὴν συμμετοχὴ στὸν κατασκευαστικὸ ἐσπερινὸ στὸ μεγαλόπρεπο ἐπιβλητικὸ ἀλλὰ καὶ ἀπέριττο περιβάλλον τῶν Μετεώρων, τὸ ὁποῖο δένει μονομιᾶς τὸν ἐπισκέπτη προσκυνητὴ μὲ τὴν φύση ἔτσι ὅπως πλάστηκε ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ πρὶν γίνουν οἱ ἀνθρώπινες παρεμβάσεις, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν ἀρχιερατικὴ θεία Λειτουργία στὴν ὁμορφὴ φύση τῆς μονῆς Βουτυμᾶ.

Ἡ ἐπίσκεψη αὐτὴ συνέπεσε σὲ μία χρονικὴ περίοδο, κατὰ τὴν ὁποία οἱ μονὲς τῶν Μετεώρων δρῖσκονται στὴν ἐπιχειρηματικὴ μὲ τὴν ἀντιδικία ποὺ ἔχει προκύψει ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Δήμου Καλαμπάκας καὶ τῆς κοινότητος Καστρακίου νὰ συστήσουν Ἀνώνυμη Ἐταιρία γιὰ νὰ «ἀξιοποιήσουν τουριστικά» τὴν γύρω ἀπὸ τοὺς βράχους περιοχὴ, ἡ ὁποία ἀνήκει ἱστορικὰ καὶ λειτουργικὰ στὶς Μονὲς καὶ φυσικὰ στὸν περιβάλλοντα χώρο τῶν Μετεώρων.

Μὲ τὸ ἐπιχείρημα τῆς χρηματοδοτή-

σεως τῶν ἔργων αὐτῶν ἀπὸ τὰ κονδύλια τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων ἀνέθεσαν τὴν ἐκπόνηση σχετικῆς μελέτης σὲ κάποιον ἰδιωτικὸν ὀργανισμόν, ἀγνοώντας ὄχι μόνον τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ μοναστικοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρμόδια Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ποὺ ἔχει τὴν ἀποκλειστικὴ εὐθύνη, προκειμένου νὰ ὑποτάξουν στὸν κερδῶο Ἑρμῆ, ὅσα μέχρι σήμερα ἱερὰ καὶ ὅσα σεβάσθησαν καὶ ἄφησαν ἀνέπαφα οἱ αἰῶνες καὶ ἡ εὐσέβεια τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ πιστοῦ λαοῦ.

Βέβαια τὸ πρᾶγμα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψη τοῦ εὐδαιμονιστικοῦ κλίματος τῶν καιρῶν μας, δὲν ξενίζει. Κατὰ κανόνα οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων περιοχῶν καὶ τῶν νησιῶν τῆς πατρίδας μας –ὅπως καὶ ἄλλων χωρῶν– ἐπιδιώκουν νὰ προσελκύσουν μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἐπισκεπτῶν, πρὸς ἴδιον οἰκονομικὸ ὄφελος, ἐκμεταλλεόμενοι τὰ ποικίλα ἐνδιαφέροντα αὐτῶν μὴδὲ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐξαιρουμένου. Ἀλλὰ στὶς δραστηριότητες αὐτὲς πρέπει νὰ τεθοῦν ὀρισμένα ὄρια, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο δὲν ἀρνοῦνται καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ἱερῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων οἱ ὁποῖοι δηλώνουν ὅτι: «*Δὲν εἴμεθα ἀντίθετοι στὸ νὰ δημιουργηθοῦν δημοτικὲς ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴν τουριστικὴ ἢ ἄλλη προαγωγή τοῦ τόπου, ἀλλὰ διατηροῦμε καὶ προβάλλουμε ἔντονος ἀντιρρήσεις στὴν ἐπέκταση τῶν δραστηριοτήτων αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐντὸς τῶν ὀρισμένων ὀρίων, ποὺ θὰ θίγουν τὴν αὐτοτέλεια τῆς φύσεως καὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἐνυῦτερου Μετεωρίτικου ἱεροῦ χώρου... -καὶ συνεχίζου- πεποίθησή μας εἶναι πῶς ὁ ἄκρατος ἐπαγγελματικὸς συνωστισμὸς στὶς παρυφῆς τῆς Μετεωρίτικης ἱερῆς γῆς -ποὺ συνεχῶς διογκώνεται δημιουργώντας ἀσφυκτικὸ κλοιὸ γύρω τῆς μὲ προοπτικὴ νὰ ἀπλώσει δέβηλο χέρι σ' αὐτή,- προβάλλει ἀπειλητικὸς καὶ ὀλέθριος γιὰ ὅλους, ἀπὸ τὴν ἀλόγιστη πληθώρα καὶ τὸν ἀθέμιτο ἀνταγωνισμό, ποὺ νομοτελειακὰ θὰ ἀκολουθήσει».*

Ἡ ἐπίκληση λαϊκίστικων ἐπιχειρημάτων ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως «ὅτι τὰ μοναστήρια εἶναι κτῆμα τοῦ λαοῦ» καὶ «ἐὰν δὲν συμβιβασθοῦν οἱ καλόγεροι ἔχουμε μὲ τὸ μέρος μας τὸν ἀπλὸ πολίτη τῆς Καλαμπάκας καὶ τοῦ Καστρακίου καὶ θὰ βγάλουμε στοὺς δρόμους τὸν κυρίαρχο λαὸ διεκδικώντας τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιβίωσης» δὲν συμβάλλουν στὴν ἐκτόνωση τῆς ἀντιδικίας.

Εὐχάριστο ὅμως εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἀφ' ἐνὸς ἐκπρόσωποι τοῦ πολιτικοῦ καὶ δημοσιογραφικοῦ κόσμου καθὼς καὶ τῶν πανεπιστημακῶν κοινοτήτων συμμερίζονται τὶς θέσεις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ ἀφ' ἐτέρου ὅτι ὑπάρχει προοπτικὴ ἡ Πολιτεία νὰ προχωρήσει στὴν ψήφιση σχετικοῦ νόμου γιὰ τὴν ἀνακήρυξη τῶν Μετεώρων σὲ ἱερὸ χῶρο, ὅπως ἡ Πάτμος, ὁπότε νὰ τεθεῖ τέρμα στὴν ὅλη αὐτὴ ἐπιδίωξη τῆς ἀμφιλεγόμενης «τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως» τῶν Μετεώρων.

ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Ἡ περιοδεία τοῦ Τούρκου Ὑπουργοῦ κ. Ἀκτουναῖ στὴ Δυτικὴ Θράκη καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ἐπίσκεψή του στὴ Θεσσαλονίκη δημιουργεῖ μερικὰ ἐρωτηματικά. Μὲ ποιὰ ιδιότητα ἦλθε ὁ Τούρκος Ὑπουργός; Εἶχε προηγηθεῖ συνεννόηση μεταξὺ τῶν Κυβερνήσεων τῶν δύο Κρατῶν γιὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Ἑλλάδα καὶ διαβουλεύσεις μεταξὺ τῶν ἀρμοδίων Ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν

Ἐὰν ὄχι, ἐὰν δηλαδὴ ἦλθε μὲ δική του πρωτοβουλία χωρὶς καμμιά συνεννόηση, δὲν εἶχε κανένα δικαίωμα νὰ κάνει τὶς δηλώσεις πού ἔκανε. Τὸ πρόβλημα ὅμως δὲν εἶναι γιὰ τὴν Τουρκία ἀκολουθεῖ αὐτὴ τὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ καὶ ἐποφθαλιμῆ ὄχι μόνον τὴν Δυτικὴ Θράκη, ἀλλὰ καὶ τὰ, κοντὰ στὶς Μικρασιατικὲς ἀκτές, νησιά μας τοῦ Αἰγαίου καθὼς καὶ ὅλη τὴν ὑπό-

λοιπὴ Κύπρο.

Τὸ θέμα εἶναι πῶς ἀντιδρούμε ἐμεῖς καὶ γιὰ τὴν δὲν διεκδικούμε τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματά μας γιὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς πού, παρὰ τὶς Τουρκικὲς διώξεις (ὅπως ἐκείνη τοῦ 1955 στὴν Κωνσταντινούπολη), ἐξακολουθοῦν ἀκόμα νὰ ὑπάρχουν ὄχι μόνον στὴν Πόλη ἀλλὰ καὶ στὰ Περιγητόνησα καὶ τὴν Προῦσα ἀκόμα δὲ καὶ στὶς ἄλλοτε ἀκμάζουσες Ἑλληνικὲς πόλεις (Σαμψοῦντα, Τραπεζοῦντα κ.λ.π.). Καὶ εἶναι βέβαια ἄγνωστο πόσοι κρυπτοχριστιανοὶ βρίσκονται καὶ σήμερα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸ ὅτι στὴν περιοχὴ τῆς Δυτικῆς Θράκης (Νομοὺς Ξάνθης καὶ Κομοτηνῆς) δὲν ὑπάρχουν Τούρκοι ἀλλὰ Μωαμεθανοὶ τὸ θρήσκευμα ἑλληνικῆς ὑπηκοότητος (κυρίως Πομάκοι) πού ἀπολαμβάνουν ὅλα τὰ δικαιώματα ἐκπαιδεύσεως, θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, κοινωνικῆς πρόνοιας κ.λ.π. τῶν Ἑλλήνων κατοίκων.

Εἶναι λοιπὸν βέβαιο ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτοί, στὴν συντριπτικὴ τους πλειοψηφία, παρὰ τὶς μεθοδεύσεις τῆς τουρκικῆς διπλωματίας, δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ ἀλλάξει ἡ σημερινὴ κατάσταση πού εἶναι ἄλλωστε κατοχυρωμένη καὶ μὲ διεθνεῖς συνθήκες.

Θὰ ἦταν λοιπὸν φρόνιμο τόσον ὁ κ. Ἀκτουναῖ ὅσο καὶ ὁ κ. Σαδίκ, πού ἐκπροσωπεῖ τὴν Μουσουλμανικὴ Κοινότητα τῆς περιοχῆς, νὰ μὴν προκαλοῦν μὲ τὶς δηλώσεις τους, γιὰ τὴν ἀντίθετη περίπτωσι δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ἀντιδράσῃ βίαια καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι θὰ πρυτανεύσει ἡ σύνεση καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές.

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ ΧΕ.Ε.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Μὲ πόνο ψυχῆς παρακολουθήσαμε ὅλοι τὰ τελευταῖα γεγονότα στὴ Θράκη, μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Τούρκου ἐκπροσώπου. Μὲ πόνο ψυχῆς εἶδαμε νὰ σφάζονται κριάρια στὰ πόδια του καὶ μὲ τὸ αἷμα τους νὰ σφραγίζει τὸ μέτωπό του.

Μὲ ὀδύνη παρακολουθήσαμε τὴν μερίδα ἐκείνη τοῦ Μουσουλμανικοῦ στοιχείου ποὺ ξεσηκώθηκε, ὅταν ὁ κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος τῆς γειτονικῆς χώρας κατηγορήσε ἀσύστολα τὴν δική μας χώρα, γιὰ ἔλλειψη ἐλευθερίας τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων.

Στὴν Κομοτηνὴ ἤχησαν πένθημα οἱ καμπάνες τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὴν ἐπίσκεψη αὐτή. Ἦταν ἡ μόνη βουδή, ἂν καὶ ἡχηρά, διαμαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Μητροπόλεως, τῶν Ὁρθοδόξων τῆς περιοχῆς, ποὺ ἔνωσαν νὰ συρρικνώνονται καὶ νὰ ποδοπατοῦνται τὰ κυριαρχικά, ἔθνικα καὶ θρησκευτικά τους δικαιώματα μέσα στὴν ἴδια τους τὴ χώρα, στὴν ἁγιασμένη χώρα τῶν ἡρώων καὶ τῶν μαρτύρων.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς περιοχῆς, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, τώρα, ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὴν συμπαράσταση ὅλων τῶν παραγόντων, κρατικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, πνευματικῶν ἀνθρώπων καὶ πανεπιστημιακῶν ταγῶν. Τὸ γεγονός δὲν εἶναι «ἐλάσσονος σημασίας θέμα», ὅπως χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ δημοσιογράφο, παρ' ὅλο ὅτι ἔγινε δεκτὸ ἀπὸ τὰ μέσα ἐνημερώσεως, ὅτι οἱ δηλώσεις τοῦ

Τούρκου ἐκπροσώπου, ἦσαν προκλητικές.

Ἡ Θράκη ἔχει ξεχασθῆ ἀπὸ χρόνια, γι' αὐτὸ οἱ Τούρκοι τόλμησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸ Μουσουλμανικὸ στοιχεῖο τῆς περιοχῆς.

Ἄλλὰ ἡ προσέγγιση, ποὺ ἐγκληματικὰ παραμελήθηκε, ἄς γίνεϊ τώρα, καὶ ἂν δὲν εὐαισθητοποιηθοῦν οἱ «ἀρμόδιοι» ὑπάρχει καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ποὺ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, μπορεῖ νὰ κάνει θαύματα.

Ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη γιὰ συμπάρασταση στοὺς Ὁρθοδόξους Θρακιῶτες. Συμπάρασταση καὶ «πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη», στὰ αἰώνια ἑλληνοχριστιανικὰ ἰδανικά. Πίστη καὶ ἀγάπη στὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο θεμελιώνουν τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Καὶ τὴν ἀγάπη αὐτὴ τὴν ὀφείλουμε ὅλοι στοὺς ἀκριτεῖς ἀδελφούς, ποὺ ἔχουν δικαίωμα νὰ ζητήσουν ἔξοδο ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο, ποὺ βρέθηκαν ξαφνικὰ τὶς τελευταῖες μέρες.

Ἡ ἀθόρυβη ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ποὺ ἰδιαίτερα ἔχουν ὑποστηρίξει οἱ στήλες τοῦ περιοδικοῦ «Ἀκτίνες», ἀληθινὰ μπορεῖ νὰ δώσει πνοὴ αἰσιοδοξίας στοὺς προβληματισμένους καὶ πληγωμένους Ἕλληνες τῆς Θράκης.

Εἶναι βέβαιο, ὅτι ζητοῦν τὴν συμπάρασταση ὅλων ἐμᾶς, ποὺ ζοῦμε «καλοδολεμένοι» στὴν πρωτεύουσα καὶ περὶ ἄλλων «μεριμνῶμεν καὶ τυρβάζομεν».

Τὸ χρέος τώρα μᾶς καλεῖ ἐκεῖ! Ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὰ μηνύματά μας καὶ τὴν ἔμπρακτη ἀγάπη μας.

Μὲ ἐξαιρετικὴ τιμὴ

ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ο ΠΑΡΙΟΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ
ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Κύριε Διευθυντά,

Όπως έγγραφε στον εκκλησιαστικό θρησκευτικό Τύπο, ή Ίερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, σύμφωνα με την κρατούσα τάξη της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, κατέταξε στο άγιολόγιο της τόν διαπρέψαντα σέ οσιότητα και άγιότητα βίου ιερομόναχον Ἀθανάσιον τόν Πάριο († 1813).

Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ὑπῆρξε φωτισμένος διδάσκαλος και ὁδηγός του Γένους. Ἀνήκε στην ομάδα τών Κολλυβάδων, που δημιούργησαν ἕνα πραγματικό αναμορφωτικό κίνημα, τὸ 18ο αἰ., γνωστό στον άγιορειτικό και ευρύτερα ἑλλαδικό χῶρο, ὡς κίνημα τών Κολλυβάδων*. Οἱ Κολλυβάδες σκόπευαν σέ μιὰ πνευματική αναγέννηση μέσα στους κόλπους της Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας, με βάση την πατερική και λειτουργική Παράδοσι, δηλ. ἕνα κίνημα γνήσια ὀρθόδοξο.

Στην ομάδα τών Κολλυβάδων ἀνήκει μεταξύ άλλων, ὁ άγιος Μακάριος Νοτα-

ρᾶς (1731-1805), Μητροπολίτης Κορίνθου, ἐμψυχωτής του κινήματος. Ὁ ὄσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809) - ἀνακηρύχθηκε άγιος τὸ 1955- ὁ θεολόγος του κινήματος. Και ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1722-1813) ὁ μαχητικώτερος αὐτὸς διδάσκαλος του Γένους, ἀλλὰ και μαρτυρικώτερος, γιατί ἔμεινε και για πέντε χρόνια (1776-1781) καθηρημένος, ὡς «αἰρετικός» για τὴν ἀνάμειξι του στο κίνημα. Πολυγραφώτατος, ἄφησε πλῆθος συγγράμματα, γεμάτα πατερική σοφία και πνευματικότητα. Σέ προσεχῆ τεύχη τών Ἀκτίων, εὐελπιστοῦμε νὰ γνωρίσουμε στους ἀναγνώστες μας τὴ δρᾶσι και ν' ἀναφερθοῦμε στα συγγράμματα του καταταγέντος στη χορεία τών Ἀγίων Ἀθανασίου του Παρίου, του ὁποίου ἡ μνήμη θὰ ἐορτάζεται κατά τὴν 24ην Ἰουνίου.

Ἡ ἀναγνώρισι ὡς άγιου του Ἀθανασίου θὰ δώση ἀφορμὴ σέ συγγραφή και άλλων βιβλίων με νεώτερα στοιχεία. Εἶναι ὁ κατάλληλος καιρός για τους Ὁρθόδοξους, που σφυροκοποῦνται ἀπὸ δύο και ἀνατολή με διάφορες αἱρέσεις, γνωστικισμούς και άλλους -ισμούς, ν' ἀνανεώσουν τὴ φαρέτρα του πνευματικού τους ὀπλισμοῦ, ἐπιμένοντας στην παράδοσι της Ὁρθοδοξίας, που στάθηκε τροφὸς και φρουρὸς του Γένους μας.

* Διὰ τὸ κίνημα τών Κολλυβάδων βλ. «Ἀκτίνες» τ. 1943, σ. 99 κ.ε.

ΑΘΗΝΑ Α. ΚΑΡΑΜΠΕΤΣΟΥ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανική Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτη 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης και Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἰπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρχ. 150. Ἐτησία συνδρομὴ, ἑσωτερικοῦ δρχ. 1500, ἑξωτερικοῦ 18 \$ U.S.A. Ἡ διευθνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνη κατά τὴν κρίσιν της οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει και βιβλιοκρισία δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Ἰούλιος 1995

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός» κυκλοφόρησαν:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΓΚΙΑΛΑΣ

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

Περιλαμβάνει τὴ βιογραφία
τοῦ ποιητοῦ καὶ μελετήματα γιὰ τὸ ἔργο του.

*

ΑΡΧΙΜ. ΗΛΙΑ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΣΤΡΟΦΕΣ

Κορυφαῖοι τοῦ Πνεύματος «μαρτυροῦν τὴ ἀλήθεια».

*

ΠΗΓΗΣ ΚΟΡΟΒΕΣΗ - ΠΟΡΦΥΡΗ

ΠΡΙΝ ΓΙΝΗΣ ΓΟΝΙΟΣ

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΡΕΙΣ

*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΥ

Πρωτοπρεσβυτέρου

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Θεολογία - Ἱστορία - Παιδεία

*

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΠΟΛΕΤΣΗ

ΡΑΨΩΔΙΑ

Β' ἐκδοση

συμπληρωμένη καὶ διορθωμένη ἀπὸ τὸν ποιητὴ.

*

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΑΞΕΝΟ

ΤΗΛΕΦΩΝΗΜΑ

Σκηές καὶ χρονογραφήματα.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρότυπη 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Κατάλογος τῶν βιβλίων πού υπάρχουν σήμερα
στά γραφεῖα τῶν «Ἀκτίνων»

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α'	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β'	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Α'	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Β' ...	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	1000
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (για ἀγόρια ἀπό 16 ἐτῶν καί ἄνω)	1500
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ	100
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ	800
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΑΡΜΟΝΙΑ	800
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ	500
ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ	500
ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ	500

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πού ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων»: 32 35 023.